

AVRUPA DIŞ POLİTİKASI: İSRAİL-FİLİSTİN ÇATIŞMASI ÖRNEK OLAYI

S. Sezgin MERCAN*

Özet

Bu çalışmada İsrail-Filistin çatışması örnek olayı üzerinden Avrupa Birliği (AB)'nin uluslararası alandaki etkinliğinin ortaya konulması amaçlanmaktadır. Avrupa dış politikasının niteliği, İsrail-Filistin çatışması olayı karşısında sergilenen yaklaşım ve eylemlere yansımıştır. Bu olay Avrupa dış politikasının uzun vadeye yayılan gelişim sürecinin ve sonuçlarının sınanmasında uygun bir örneği oluşturmaktadır. Çalışmada AB'nin örnek olay üzerindeki siyasi, ekonomik, sosyal etkileri analiz edilmiştir. Sonuçta, AB'nin İsrail-Filistin çatışmasına yönelik uluslararası politikaların uygulanmasına yardımcı olan, katkı sağlayan ikincil bir role sahip sivil güç konumunda bulunduğu görölmüştür. Aynı zamanda AB'nin yaklaşımlarında, eylemlerinde ve üye ülkeler arasında ortaklık, tutarlılık ilkelerinin karşılandığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ortak Dış ve Güvenlik Politikası, İsrail-Filistin çatışması, Sivil güç, Uluslararası etkinlik

EUROPEAN FOREIGN POLICY: ISRAELI-PALESTINIAN CONFLICT AS A CASE STUDY

Abstract

In this study, the international effectiveness of the European Union (EU) is aimed to be exhibited over Israeli-Palestinian conflict case. The quality of the European foreign policy reflects position and actions which are exhibited in the face of Israeli-Palestinian conflict. Therefore this case is a convenient example for examining the long term progress and results of the European foreign policy. In the thesis, the political, economic and social effects of the EU on the case are analysed in the context of examining approaches and actions of the EU and the progress of the Israeli-Palestinian conflict. In conclusion, it is observed that the EU hold a secondary role standing as a civilian power which assists and contrubutes to fulfill international politics directed to Israeli-Palestinian conflict. At the same time, it is seen that the approaches and actions of the EU and the member states are responded with unity and consistency.

* Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrupa Birliği Çalışmaları Doktora Programı

Keywords: *Common Foreign and Security Policy, Israeli-Palestinian conflict, Civilian power, International effectiveness.*

Giriş

Avrupa bütünleşmesinin önemli boyutlarından ve tartışmalarından biri ortak bir dış politika geliştirme konusudur. Avrupa Birliği'nde (AB) ortak bir dış politikanın oluşturulmasına yönelik ilk adımlar ile uluslararası siyasetin ve kamuoyunun gündeminde çözümsüzlüğüyle önemini korumaya devam eden Ortadoğu Meselesi/İsrail-Filistin çatışmasının şiddetlenip derinleşmesi kesişmektedir. Bu kesişmenin bir sonucu olarak İsrail-Filistin çatışması olayı Avrupa Topluluğu'nu (AT) dış politika alanında ortak bir karara varılması yönünde harekete geçirmiştir. Avrupa bütünleşmesinin ilk dış politika konusu olma niteliğine sahip İsrail-Filistin çatışması AB'nin, üzerinde önemle, hassasiyetle durduğu, yeni açılımlar sunduğu ve başarı sergilediği uzun vadeli bir olaydır. AB'nin bu olaya yönelik politikası üye ülkelerin farklılıklarını hafifletip dış politikalarını uyumlu hale getirebilme, ortak ilkeleri, değerleri, çıkarları, öncelikleri tanımlayabilme, bütünleşme yolunda ilerleyebilme ve ortak bir dış politika oluşturabilme yetenekleri için adeta bir sınamadır. Bu hususlara bağlı olarak, çalışmada AB'nin İsrail-Filistin çatışmasında uluslararası politikaları etkileyebilen yumuşak/sivil bir aktör/güç konumuna gelip gelemediği sorusuna cevap bulunması hedeflenmektedir. Bu çerçevede AB'nin ortaklık, tutarlılık, etkinlik ve güvenilirlik ilkelerini karşılayıp karşılayamadığı İsrail-Filistin çatışması örnek olayı üzerinden araştırılacaktır.

Avrupa Ortak Dış ve Güvenlik Politikası'nın Düşünsel Yapısı ve AB'nin Uluslararası Konumu

Avrupalı devletler AB gibi ekonomik ve siyasi bir bölgesel bütünleşmeyi kurarak uluslararası sistemde nevi şahsına münhasır (sui generis) bir oluşumu meydana getirmişlerdir. Başka bir deyişle AB, içerisinde kendisine özgü siyasi, ekonomik, sosyal etkileşim veya karşılıklı bağımlılık ilişkilerini barındırarak sistemin bütününden ayrılan uluslararası bir alt sistemi oluşturmuştur.¹ Bu sistem üzerine yapılandırılan AB ortak dış politikası da uluslararası ilişkilerde fark edilebilir nitelikte geliştirilmeye çalışılmış ve belirli şekillerde anlamlandırılabilir bir duruma getirilmiştir. Buna göre AB ortak dış politikası, değişen uluslararası olaylar tarafından harekete geçirilen, insan hakları, demokrasi gibi ilkelere dayalı diplomatik ve siyasi koordinasyon ya da işbirliği olarak tanımlanabilir. Ekonomik dış politika şeklinde ele alınabileceği gibi ulus ötesi dış politika biçiminde de anlamlandırılabilir.² Bunun yanında Ortak Dış ve Güvenlik

¹ Roberto Dominguez, "The Construction of the European Foreign Policy", *International Studies Association 47th Annual Convention*, Mart 2006, s.3.

² Michael Smith, "The Framing of European Foreign and Security Policy: Towards a

Politkası (ODGP), aktörlerin etrafında birleştikleri ilkeleri, normları, değerleri, çıkarları ve karar alma usüllerini içeren bir rejim olarak da kabul edilebilir.³ Diğer taraftan ulus üstü ve hükümetler arası karar alma süreçlerinin bir karışımı olarak da kabul edilebilir. AB'nin yaklaşımı ise ODGP'yi yaşanan küresel ve bölgesel sorunlar, krizler ve tehditler karşısında ortak pozisyon, davranış ve politikalar geliştirme denemesi olarak tanımlama yönündedir.

AB ortak dış politikasının anlamını ve niteliğini belirginleştirebilmek için, ODGP'nin oluşum sürecinde açığa çıkan ve temel antlaşmalara yansıyan düşünsel altyapıyı irdelemek gerekmektedir. Avrupa Siyasi İşbirliği sürecinde uzlaşılan fikirler, ODGP'yi yapılandıran temel antlaşmalara ve üyelerin antlaşmalardan doğan sorumluluklarına yansımıştır.⁴ ODGP'nin oluşum süreci incelendiğinde Avrupa'da, Fouchet Planları ile başlatılabilecek olan siyasi işbirliği hareketinin ortak dış politika doğrultusundaki ilk işaret olduğu görülmektedir. Bu hareketle, gerek AT'nin kendi içinde güvenliği, barışı sağlama ve ekonomik bir bütünleşme oluşturma önceliğinin, gerekse de üye ülkelerin birbirlerine karşı güvensizliğinin aşılmasına başlandığı kabul edilebilir.⁵ Avrupalılar tasarladıkları siyasi işbirliği ile dış politika alanında işbirliğinin gerekliliği fikri üzerinde uzlaşma yoluna girdiklerini göstermişlerdir. Bu yöndeki çabaların başlangıcından itibaren dış politika alanında işbirliğinin kalıcı olması öngörülmüş, ortak çıkarlar ve değerler temelinde şekillenecek bir dış politikaya işaret edilmiştir.⁶

Avrupa Siyasi İşbirliği sürecinde Avrupalı devletler kendilerini tanımlayacak temel ilkeleri yerleştirmeye çalışmışlardır. Özgürlüğe ve açıklığa dayalı yönetimi benimseme, hukukun üstünlüğüne saygı, insan haklarının korunması, serbest piyasa ekonomisinin varlığı, Batı Avrupa'nın güvenliğinin sağlanması, kurumsallaşmış çoktarafli işbirliği, anlaşmazlıkların barışçıl çözümü bu temel ilkelerden bazıları olmuştur. Zorlama yerine diplomasinin yerleştirilmesi, çatışmaların çözümlenmesinde arabuluculuk, siyasi sorunlar karşısında uzun vadeli ekonomik araçların kullanılması, kendi halklarının ve az gelişmiş ülkelerin haklarının desteklenmesi bu ilkelerin dayandığı normları meydana getirmiştir.⁷

Post-modern Policy Framework", *Journal of European Public Policy*, Cilt 10, No 4, 2003, s.569.

³ Ben Tonra, "Constructing the Common Foreign and Security Policy: The Utility of a Cognitive Approach", *Journal of Common Market Studies*, Cilt 41, No 4, 2003, s.733.

⁴ Hazel Smith, *European Union Foreign Policy and Central America*, St. Martin's Press, New York, 1995, s.145.

⁵ Steven Everts, *Shaping a Credible EU Foreign Policy*, Centre for European Reform Publications, Şubat 2002, s.9.

⁶ Michael Smith, "Understanding Europe's New Common Foreign and Security Policy: A Premier for Outsiders", *IGCC Policy Paper*, 52, Mart 2000, Erişim: 23 Mart 2008, <http://repositories.cdlib.org/igcc/PP/pp52>, ss.2,3.

⁷ *Ibid.*, s.3.

Siyasi işbirliği sürecinde yerleştirilmeye çalışılan ilkeler, Avrupa Siyasi İşbirliği'nin ilanından sonra, ortak bir dış politikanın yapılandırılmasında temel dinamiklerden olan ortak çıkarları belirten Avrupa Kimliği Belgesi'nde açıkça belirtilmiştir. Bu belge AT ülkelerinin küresel ölçekte saygın bir konum elde etme ve uluslararası politikalarda birlik halinde daha büyük bir rol oynayabilme çabalarını somut şekilde göstermiştir. Bu doğrultuda, belge içinde demokrasinin, hukukun üstünlüğünün, sosyal adaletin ve insan haklarının önemi vurgulanmıştır. Uluslararası sorunların çözümü için bu değerler etrafında bir bütün halinde hareket etme üzerinde sağlanan uzlaşmaya yer verilmiştir. Aynı zamanda, belgede Avrupalı ülkelerin yeni gelişen ülkelerde ticaret ve yardım faaliyetlerinde bulunmaları gerektiğinin belirtilmesi, onların dünyadaki diğer bölgelerle bağlarını güçlendirmeye verdikleri öneme işaret etmiştir.⁸ Böylece AB, kendi çevresinde bölgesel istikrarın sağlanmasına katkıda bulunacak bir konuma gelebilecektir.⁹ Dış politika alanında bütün bu ortak ilkeler, hedefler ve çıkarlar, 1992 yılında Avrupa bütünleşmesinde ciddi bir kurumsal dönüşüme yol açan Maastricht Antlaşması ile geliştirilerek tanımlanmıştır. Böylece AB ülkelerinin başından beri hedeflediği, uluslararası alanda ortak ilkelere, değerlere ve hedeflere dayalı siyasi bir kimlik oluşturma gayesi ODGP ile gerçekleştirilmiştir.¹⁰

Avrupa bütünleşmesinin belirli ilkelere, değerlere ve hedeflere dayalı düşünsel altyapısı, uluslararası alanda AB'nin net bir şekilde tasvir edilmesini sağlamaktadır. AB üyelerinin siyasi kültüründen doğan ortak değerler, onun uluslararası alandaki diğer değer ve aktörlerden ayırt edilebilmesine yol açmaktadır. Örneğin, Avrupalı devletler serbest piyasa ekonomisinin işleyişini Amerika Birleşik Devletleri'ne (ABD) nazaran daha fazla kontrol altında tutmaktadırlar. Tarım gibi bazı sektörlerde serbest piyasa ekonomisi karşısında korumacı politikalar uygulamaktadırlar. Bu şekilde Avrupalı devletler sosyal devlet veya refah devleti olma niteliklerini korumaya çalışmaktadırlar.¹¹ Ayrıca, uluslararası ilişkilerin jeo-politik boyutu göz önünde bulundurulduğunda, Avrupa'nın batı dışı kültürlerle yönelik algısının ABD'ninkinden farklı olduğu görülmektedir. Avrupalı devletlerce Arap ülkeleri Akdenizli komşular olarak algılanıp işbirliği anlaşmaları yapılırken, bu ülkeler ABD tarafından genellikle

⁸ Document on European Identity, Christopher Hill, Karen E. Smith (ed.), *European Foreign Policy: Key Documents*, Routledge, London, 2000, ss.93-97.

⁹ Smith, "The Framing of European Foreign and Security Policy...", s.568.

¹⁰ Ben Tonra, "The European Union's Global Role", *FORNET Working Group 1: Theories and Approaches to the CFSP*, Kasım 2003, Erişim: 27 Mart 2008, http://www.fornet.info/documents/TONRA_Presentation%20November%202003.pdf, s.11.

¹¹ Franck Petiteville, "Exporting Values? EU External Cooperation as a Soft Diplomacy", Michele Knodt, Sebastiaan Princen (ed.), *Understanding the European Union's External Relations*, Routledge, London, 2003, s.131.

askeri veya petrol şirketleriyle yapılan anlaşmalarla bağ kurulan, oldukça uzakta ve az bilinen bir medeniyeti temsil etmektedir.¹² İnsan hakları, demokrasi, hukukun üstünlüğü konularında yine AB ile ABD arasındaki fark kendisini göstermektedir. İnsan hakları bağlamında tüm Avrupalı devletler idam cezasına karşı olup uygulamaz iken ABD’de bu ceza azaltılmışsa da hala uygulanmaktadır. Devletin sivil toplum karşısındaki rolünün algılanışı diğer bir farklılık alanını oluşturmaktadır. Avrupa’da refah devleti tarafından garanti altına alınmamış sosyal haklar olmadığı sürece bireysel haklar öne çıkmazken, ABD’de tam tersi geçerli olmaktadır.¹³

Ortak bir davranış çerçevesini meydana getiren normların, değerlerin şekillendirdiği AB’nin, örneğin dış politika alanında üye ülkelerin ve bireylerin tercihlerini, çıkarlarını, davranışlarını ve kimliklerini tanımladığı, değiştirdiği ileri sürülebilmektedir. Uluslararası ilişkilerde devletler arasındaki etkileşim sürecinde de onların kimlikleri ve çıkarları yaratılmaktadır. Kimlik ve çıkarlar devletler arasındaki etkileşimden bağımsız değildir. Devletler var olmak, varlıklarını devam ettirmek ve güvenliklerini korumak istemektedirler. Maddi güç ve devlet çıkarı fikirler ve sosyal etkileşim tarafından oluşturulduğundan, devletler birbirleri karşısında silahlı kuvvetlere sahip olsalar da aralarında düşmanlık ya da silah yarışı kaçınılmaz sonuç değildir. Devletler arasındaki sosyal etkileşim daha yumuşak ve dostane bir uluslararası ortam oluşturabilir.¹⁴ Avrupalı devletler AB çatısı altında aralarında böyle bir ortam oluşturabilmişlerdir. Üye ülkelerin yaklaşımlarının, davranışlarının ve çıkarlarının, aralarındaki etkileşim sonucu değişmesi ve dönüşmesi ile AB bütünleşmesi gelişmiş ve genişlemiştir.

Avrupa’nın uluslararası alanda siyasi bir aktör olarak sahneye çıkarken temelinde yer alan değerler ve onların ekonomik, mali, kurumsal, hukuki araçlarla yayılmaya çalışılması, AB’nin genelde yumuşak ya da sivil bir güç olarak anlamlandırılmasına yol açmıştır. Bu şekilde AB’nin, uluslararası alanda ekonomik, kurumsal işbirliği ve uzun dönemdeki kültürel etkiler aracılığıyla nüfuz sahibi olması öngörülmüştür. Bu nüfuz temelinde demokrasinin yaygınlaştırılmasına dayanmaktadır. 1990’lardan itibaren AT, Soğuk Savaş’ın sonuna geldiği ve dolayısıyla askeri tehditlerin azalmaya başladığı bir ortamda, çevresinde demokrasiyi yayma hedefine sahip olmuştur. Bu eylemin altında demokrasinin, iyi yönetişimin, kalkınmanın, insan haklarının ve çatışmaların çözümlenmesinin birbiriyle fiilen bağlantılı olduğu, bu nedenle de barış ve refah koşullarının sağlanması için demokrasinin yerleştirilmesi gerektiği fikri yatmaktadır. AB,

¹² Ibid., s.131.

¹³ Ibid., s.132.

¹⁴ Robert Jackson, Georg Sorensen, *Introduction to International Relations Theories and Approaches*, Oxford University Press, New York, 2007, ss.168,169 ve Joshua S. Goldstein, *International Relations*, Priscilla McGeehan, New York, 2001, ss.144,145.

insan haklarının demokrasilerde korunduğunu düşünmektedir. Demokrasiler çoğulcu yapıya sahip olup, insan haklarına, hukukun üstünlüğüne saygı göstermektedirler. Kaynaklarını şiddet eylemlerine değil, kendi halklarının sosyal ve ekonomik yararına harcamaktadırlar. Bu nedenle de içeride ve dışarıda milliyetçi ve şiddeti barındıran eylemlerden uzak durdukları için birbirleriyle savaşmamaktadırlar (demokratik barış tezi). Yine demokratik ülkeler uluslararası işbirliğine daha yatkın olmaktadır. Bu koşullar altında, demokrasinin yaygınlaştırılmasıyla batıya yönelik tehditlerin de azalacağı düşünülmektedir.¹⁵ AB'nin ekonomik gücü ve güvenliği askeri yöntemle sağlama zayıflığı, doğal olarak demokrasiyi ve ekonomik yardımları AB için, küresel istikrarın yayılıp Avrupa'nın güvenliğini arttıracak en etkili ve üye ülkelerin üzerinde uzlaştığı sivil araçlar haline getirmektedir. Aynı zamanda Avrupa'da güçlü konumda bulunan demokrasi, onu geliştirip yaygınlaştırmayı temel hedefi haline getiren ODGP için de üye ülkelerce desteklenip işlerlik kazanması açısından önemli bir faktördür.¹⁶ AB'nin sivil niteliği, demokrasiyi bu çerçevede temel dış politika hedefi konumuna yerleştirmiştir.

Avrupa ortak dış politikasının gelişimi AB'nin ne çeşit bir uluslararası aktör olacağı tartışmasından bağımsız değildir. Bu tartışma 1970'li yıllardan 1990'lı yıllara uzanmış ve uluslararası koşullar ile Avrupa bütünleşmesinin durumuna göre şekillenmiştir. AB'nin ODGP'yi oluştururken sahip olduğu fikirsiz altyapı ve uluslararası meseleler karşısında kullandığı diplomatik ve ekonomik dış politika araçları AB'nin ne çeşit bir uluslararası varlığa sahip olduğuna işaret etmektedir. Bu noktada yürütülen tartışmalar AB için uluslararası alanda sivil ve normatif bir güç olma rollerini ön plana çıkarmaktadır. AB'nin dış politika alanında çoktaraflılık ilkesini yayma, çatışmaların önlenmesini sağlama, zorlama yerine müzakere yönteminin kullanılmasını yaygınlaştırma, bölgesel işbirliğini teşvik etme amaçları ve demokrasi ve insan haklarının önemini vurgulaması onun hem sivil hem de normatif boyutuna işaret etmektedir.¹⁷

AB'ye sivil bir rol atfeden görüş, Avrupa bütünleşmesinin fikir babası Jean Monnet'in danışmanı, düşünür François Duchene'nin AB'yi ilk defa "sivil bir güç" olarak anlamlandırmasından yola çıkmaktadır. AB'nin (öncesinde AT'nin) sivil bir güç olması fikri onun bu gücünü ekonomik ve siyasi araçları kullanarak güvenliği ve istikrarı yayma ve teşvik etme yeteneğinden aldığına

¹⁵ Karen E. Smith, *European Union Foreign Policy in a Changing World*, Cambridge, Polity, 2003, s.130,131 ve Richard Gillespie, Richard Youngs, "Themes in European Democracy Promotion", *Democratization*, Cilt 9, No 1, 2002, ss.8,9.

¹⁶ Gorm Rye Olsen, "Promotion of Democracy as a Foreign Policy Instrument of Europe: Limits to International Idealism", *Democratization*, Cilt 7, No 2, 2000, ss.143,144.

¹⁷ Helene Sjursen, "What Kind of Power?", *Journal of European Public Policy*, Cilt 13, No 2, 2006, s.172.

atf yapmaktadır.¹⁸ Diğer bir deyişle, sivil bir güç olma niteliği uluslararası amaçlara ulaşmada diğer uluslararası aktörlerle işbirliği yapılmasını, ulusal çıkarların korunması için askeri olmayan, öncelikle ekonomik olan, araçların kullanılmasını kapsamaktadır. Bu şartlarda, askeri güç ise uluslararası etkileşimde diğer araçların kullanılması için koruyuculuk işlevi olan bir konumda yer almaktadır.¹⁹ Bu çerçevede AB'nin küresel bir sivil güç olma rolünün temel öğeleri yaptığı ekonomik ya da insani yardımlar, kurduğu ticari ve ekonomik ilişkiler, kullandığı diplomatik ve kültürel araçlardır. AB'nin dünya kalkınmasındaki %57'lik yardım payı, gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerle ticaret hacmi ve Dünya Ticaret Örgütü gibi uluslararası örgütlerle ticari ilişkiler onun uluslararası alandaki sivil gücünü temsil eden göstergelerdendir.²⁰ Kullanılan araçların yanında, sivil bir güç olmanın, dış politika uygulamasında ikna yöntemine önem verilmesi, dış politika ve savunma politikasının sivil kontrolü altında tutulması, uluslararası dayanışmanın sağlanması ve uluslararası aktörlerin diplomatik, ekonomik ve yasal yöntemlerle yönlendirilmeye çalışılması gibi koşulları vardır.²¹ AB, ODGP'yi oluşturup uygularken bu koşullara atf yapmaktadır.

Uluslararası alanda AB normatif bir varlığa da sahiptir. AB'nin normatif temelleri uzun tarihsel sürece yayılan ve AB'nin hukuki altyapısını oluşturan deklarasyonlar, anlaşmalar, politikalar, kriterler ve koşullar aracılığıyla oluşmuştur. AB'nin hukuki ve siyasi temeli beş norm üzerine oturtulmuştur. Bu normlar 'barış, özgürlük, demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan haklarına saygı'dır.²² AB'nin ulus üstü kurumlarının önemi, demokratik şartlara bağlı olma gereksinimi ve insan haklarının korunması koşulları gibi normlar AB içindeki idarenin kurucu öğeleridir. ODGP'nin düşünsel altyapısının normatif gücü demokrasi, özgürlük, hukukun üstünlüğü, iyi yönetim, çatışmaların barışçıl yollarla çözümü, insan hakları, eşitlik, sürdürülebilir kalkınma gibi ortak değer ve ilkelere atf yapan antlaşmalar ve Avrupa Konseyi Kopenhag Kriterleri tarafından şekillendirilmiştir. Bu değerler, ilkeler ve politikalar uluslararası ilişkilerde neyin "uygun" olabileceğini tanımlamanın öğeleridir. Aynı zamanda bu öğeler AB üyelerinin hangi kimlik altında bütünleştiklerini gösteren kaynak-

¹⁸ Helene Sjørnsen, "Security and Defence", Walter Carlsnaes, Helene Sjørnsen, Brian White (ed.), *Contemporary European Foreign Policy*, Sage Publishers, London, 2004, s.68.

¹⁹ Roy H. Ginsberg, *The European Union in International Politics*, Rowman and Littlefield Publishers, Oxford, 2001, s.39.

²⁰ Ian Manners, Richard G. Whitman, "The 'difference engine': Constructing and Representing the International Identity of the European Union", *Journal of European Public Policy*, Cilt 10, No 3, 2003, s.388.

²¹ Smith, *European Union Foreign Policy...*, ss.2,3.

²² Ian Manners, "Normative Power Europe: A Contradiction in Terms?", *Journal of Common Market Studies*, Cilt 40, No 2, 2002, s.242.

lardandır. Dolayısıyla, AB, takip ettiği ve takip edilmesini ya da yayılmasını sivil araçlarla sağlamaya çalıştığı değerler, ilkeler ve politikalarla uluslararası ilişkilerde normatif bir konumda bulunmaktadır.²³

Uluslararası alanda AB'nin normatif bir güç olması onun mevcut normları eleştirme ve beklenenden ya da alışılmıştan farklı bir hareket şeklini seçme kabiliyetine sahip olması anlamına gelmektedir.²⁴ Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle oluşan ortam da bunun için AB'ye uygun şartları oluşturmuştur. AB, uluslararası sistemde normları değiştirebilecek, dönüştürebilecek ve yenilerini yerleştirebilecek bir aktör olarak kabul edilebilir. Örneğin, AB Polonya'da, Ukrayna'da ve Türkiye'de idam cezalarının yürürlükten kaldırılmasını sağlamış, bu açıdan uluslararası bir süreç oluşturabilmiştir.²⁵ Normlar geçerliliklerini ve niteliklerini etkiledikleri bütün taraflar arasındaki açık, özgür ve rasyonel tartışma zemininden almaktadırlar. Bu noktadan hareketle, AB'nin normatif bir güç olmasını onun takip ettiği politikalar ve ilkeler açısından tartışmaya ve eleştiriye açık olması ile bağdaştırmak da mümkündür.²⁶

AB üyesi ülkeler 1990'lı yıllardan itibaren, özellikle de Maastricht Antlaşması'nın ardından, AB'nin uluslararası alandaki etkinliğini ve çatışmalara müdahale kapasitesini arttırmak için sivil güç olma rolüne güvenlik ve savunma boyutunun da eklenmesini tartışmışlardır. AB 1999 yılından itibaren de yeni askeri araçlar geliştirmeye başlamıştır. 1999 yılındaki Cologne Zirvesi ortak güvenlik ve savunma politikası ile AB inisiyatifinde uluslararası krizleri idare mekanizmasının kurulmasını gerçekleştirmiştir. Bu mekanizmanın bir ayağını AB Acil Müdahale Gücü'nün kurulması oluşturmuştur. Bu gücün krizlere karşılık olarak kurulması planlanmış ve sadece kriz süresince varlığını koruması tasarlanmıştır. Böylece AB uluslararası alanda kendisine askeri operasyonları başlatabilme ve yürütme kabiliyeti içeren bir rol de yüklemiştir. AB'nin askeri rolü sivil rolünden ayrı olmayıp ona eklenmiş bir durumdadır. Petersberg görevlerinin 1997 yılındaki Amsterdam Antlaşması ile AB'nin sorumluluk ve hareket alanına dahil edilmesi sivil ve askeri rolleri kaynaştırmıştır. Acil Müdahale Gücü'ne Sivil Kriz Mekanizması eklenmiştir. Böylece AB'nin askeri rolü sivil yanı sıra ağırlıklı olan insani görevleri, kurtarma görevlerini, barışı sağlama, koruma ve kriz idaresi görevlerini kapsar şekilde yapılandırılmıştır.²⁷

Avrupa dış politikasının eyleme dönüştürülmesi sürecinde karar alma mekanizmasını etkileyen ve eylemleri oluşturan tüm kaynaklar, ODGP'nin

²³ Manners, Whitman, "The 'difference engine'...", ss.389,390.

²⁴ Sijursen, "What Kind of Power?", s.174.

²⁵ Manners, "Normative Power Europe...", ss.249,250.

²⁶ Ibid., s.174.

²⁷ Manners, Whitman, "The 'difference engine'...", s.389 ve Nicholas Moussis, *Avrupa Birliği Politikalarına Giriş Rehberi*, Mega Press, İstanbul, 2004, s.171.

ürünleri olarak değerlendirilebilecek ortak stratejiler, pozisyonlar ve eylemlerin temel dinamiğini meydana getirmektedirler. Ortak stratejiler, pozisyonlar, eylemler ve bunların yerine getirilmesinde kullanılan siyasi, ekonomik araçlar AB'nin dış dünya ile etkileşimini sağlayan faktörlerdir. Bu faktörler aynı zamanda AB'nin uluslararası konumunu tanımlamaktadırlar. Hem uluslararası koşul ve aktörlerden hem de Avrupa'nın kendi koşul ve aktörlerinden etkilenen Avrupa dış politikası, diğer uluslararası aktörlerce ODGP eylemlerinin uluslararası politikadaki yansımalarıyla değerlendirilmektedir. Dolayısıyla, ODGP'nin incelenmesi AB'nin dış dünyadaki olaylar karşısında sergilediği yaklaşım ve eylemlerin üzerinden gerçekleştirilmelidir.

İsrail-Filistin Çatışmasının Avrupa Ortak Dış ve Güvenlik Politikası Açısından Önemi

Tarihsel süreçte köklü bir geçmişe sahip olan İsrail-Filistin çatışması olayı Avrupa dış politikasında önemli bir konumda yer almaktadır. İsrail-Filistin çatışması ile AT'nin ilk ortak dış politika geliştirme çabaları kesişmektedir. Dolayısıyla, bu mesele Avrupa açısından 'en eski' dış politika konusu olma niteliğine sahiptir. 1970 yılında AT üyelerinin dış politika alanında işbirliğini öngören Avrupa Siyasi İşbirliği oluşumunun ilk toplantısında gündemin ilk maddesini İsrail-Filistin çatışması oluşturmuştur. 1967 yılında iki taraf arasında savaş patlak verdiği zaman AT üyeleri bundan birkaç gün önce zirve toplantısı yapmış olmasına rağmen bu durum karşısında ortak bir duruş sergilemek bir yana, konuyu tartışma gündemine dahi alamamışlardır.²⁸ 1967 yılındaki bu ortak duruş sergileyememe başarısızlığı AT içinde dış politika konusunun ortak bir karara vardırılmasının gerektiği sonucunu doğurmuştur. Bu çatışma, Avrupa içinde dış politika konusunun ortak bir karara vardırılmasına yönelik tartışmayı başlatmıştır.²⁹ Bunun ilk meyvesi 1971 yılında bu çatışmanın neden olduğu sorunlara işaret eden ortak bildiriyle alınmıştır. Böylece AB'nin bu olaya ilgisi de kurumsallaşmıştır.³⁰ İsrail-Filistin çatışması AB için uluslararası alanda adeta ODGP oluşturma gereklerinden biri olmuştur.

Diğer taraftan İsrail-Filistin çatışmasının AB dış politikasında en uzun vadeli bir olay olduğu görülmektedir. Bu çatışma AB açısından hem iç güvenlik ve istikrarını hem de komşu/çevre bölgesinin güvenlik ve istikrarını bozucu bir etkidir. Genel olarak Akdeniz ve Ortadoğu AB'nin, radikal hareketler, terörizm, başarısız yönetim/devlet gibi istikrar ve güvenlik bozucu hususlar

²⁸ Michael E. Smith, "Institutionalisation, Policy Adaptation, and European Foreign Policy Cooperation", *European Journal of International Relations*, Cilt 10, No 1, 2004, s.116.

²⁹ Elfriede Regelsberger (ed.), *Foreign Policy of the European Union from EPC to CFSP and Beyond*, Boulder, Lynne, 1997, s.25.

³⁰ Smith, "Institutionalisation, Policy Adaptation...", s.117.

bakımından en çok ilgilendiği ve üzerinde hassasiyetle durduğu bölgeler komumundadır. Uzun yıllar süren çatışmalarla iyice istikrarsızlaşan Ortadoğu'da AB'nin teröre başvuran radikal İslami hareketlerden çekindiği gözlenmektedir. Bu nedenle İsrail-Filistin çatışması AB tarafından stratejik açıdan ilk sıralarda yer alan bir olgu olarak kabul edilmiştir. Bunun yanında AB, karşılaştığı diğer sorunlara nazaran bu sorun karşısında dış politika bağlamında nispeten daha tutarlı ve başarılı da olmuştur.

İsrail-Filistin çatışması AB'nin dış politikada referans aldığı demokrasi, insan hakları, iyi yönetim gibi ilkeleri hayata geçirmeye ve şiddet içeren girişim ve önlemler karşısında yumuşak/sivil bir güç olmaya yönelik tutumu için uygun zemini sağlamaktadır. Çünkü Ortadoğu'da siyasi, ekonomik ve sosyal değişim sağlanırken tarafların kendi koşulları, potansiyelleri, uzlaşmazlıkları, gelişmişlik seviyeleri, sınır sorunları gibi karmaşık faktörleri barındıran geniş bir sorun yelpazesinin üzerinden gidilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. AB, Filistin yönetiminin ve halkının demokratikleşmesini, sivil toplumun geliştirilmesini, hukukun üstünlüğünü ve insan hakları prensiplerinin yerleştirilmesini temel hedefler olarak kabul etmiştir. Ortadoğu'da siyasi, ekonomik ve sosyal değişimin önemine bu prensipler perspektifinde dikkat çekmektedir.³¹ Bu noktada AB'nin ODGP'de göz önünde tuttuğu temel ilkelere de atıf yapıldığı altı çizilmesi gereken bir husustur. Bu sayede, AB içinde ve uluslararası arenada ODGP ilkelerinin belli bir rotaya oturtulması ve ona belli bir duruş kazandırılması yönünde adımların arttırılması söz konusu olabilecektir.

İsrail-Filistin çatışması AB'nin önemli bir politikası olan Avrupa-Akdeniz Ortaklığı sürecinin gelişimini de tehdit eden bir meseledir. Bu çatışmanın AB'ye, yoğun maddi harcamalar, bölgeden gelecek terör, organize suçlar, göç gibi tehlikeler, Avrupa Komşuluk Politikası gibi projelere yönelik tehditler bakımından ciddi ölçülerde olumsuz etkileri olmuştur ve olmaya devam etmektedir. Aynı zamanda 2003 yılında AB Güvenlik Stratejisi'nde belirtildiği gibi AB açısından bu sorunun çözümü stratejik önemdedir. Bu sağlanamadığı takdirde Ortadoğu'daki diğer sorunların çözülmesi de iyice güçleşecektir. Bunun yanında demokratikleşme, liberalleşme, bölgesel ekonomik işbirliği, serbest ticaret bölgesinin kurulması, bölgesel güvenlik işbirliğinin sağlanması gibi projeler de hayata geçirilemeyecektir.³² AB bu noktada kendi refahı ve güvenlik çıkarları nedeniyle Ortadoğu'daki istikrarsızlıklara karşı harekete geçmiştir.

³¹ Völker Perthes, "America's Greater Middle East and Europe: Key Issues for Dialogue", *Middle East Policy*, Cilt 11, No 3, 2004, ss.86,87,90.

³² Javier Solana (12 December 2003), A Secure Europe in a Better World: European Security Strategy, Erişim Tarihi: 21 Kasım 2007, <http://ue.eu.int/uedocs/cmsUpload/78367.pdf>, s.8.

İsrail-Filistin Çatışmasında Uluslararası Bir Aktör Olarak AB'nin Etkinliği

Uluslararası Politikada Etkinliğin Ölçütleri

AB'nin İsrail-Filistin çatışması örnek olayında uluslararası politikaları etkileyebilen bir aktör konumuna gelip gelmediği sorusuna cevap aranırken öncelikle uluslararası bir aktör olarak etkinliğin ölçütleri belirlenmelidir. Uluslararası ortamda etkin bir aktör olabilme kapasitesi Roy H. Ginsberg'in de belirttiği gibi 'diğerleri' tarafından tanınmayı, otorite sahibi olmayı, özerkliğe sahip olmayı ve tutarlı olmayı gerektirmektedir.³³ Bu öğeler AB'ye indirgenildiğinde, ilk olarak politikalarının ve eylemlerinin, onlardan etkilenen devletlerce, halklarca ve uluslararası alandaki diğer aktörlerce kabul edilmesi gerektiği görülmektedir. İkinci olarak, AB'nin uluslararası alanda eylemlerini gerçekleştirebilmesi için iç bütünlüğünü sağlayacak hukuki yeterliliğe ihtiyacı vardır. Üçüncü olarak, uluslararası alanda diğer aktörlerden ayrılan karakteristik özelliklere, bağımsız şekilde kararlar alma ve hareket edebilme yeteneğine gereksinim duymaktadır. Son olarak da, AB'nin uluslararası alandaki ekonomik ve siyasi ilişkilerinde bütünlük içinde hareket etmesini, üyelerin ortaklık ilkesi çerçevesinde birbirleriyle koordinasyon içerisinde olmasını, üyelerin ulusal politikalarının AB politikalarına uyumunu, birbirleriyle tutarlılığını, kısacası tek sesliliği gerektirmektedir. Tutarlılık, AB'nin uluslararası meselelere ve üye olmayan ülkelere yönelik yaklaşım ve politikalarındaki sürekliliğe ve değişmezliğe de karşılık gelmektedir. Buna paylaşılan ortak değer ve ilkelere bağlılığı da eklemek mümkündür.

AT/AB İsrail-Filistin çatışmasına siyasi ve özellikle de ekonomik açıdan giderek artan oranda müdahil olmuştur. Bunun temelinde, çatışmanın olduğu bölgeye coğrafi yakınlık, Ortadoğu petrolüne bağımlı olma, çatışmanın neden olduğu istikrarsızlık ve güvenlik sorununun etkilerinin Avrupa'ya sıçraması korkusu ve üye ülkelerin bir kısmının Ortadoğu'daki bazı ülkeleri sömürgeleştirmiş olmalarından kaynaklanan tarihsel bağlar gibi çeşitli faktörler vardır. AT/AB sorun içindeki üzerindeki varlığıyla uluslararası alanda konuşulmayı konuşulur yapıp sembolik açıdan önemli etkide bulunmuştur. AT/AB'nin Filistinlilerin ulusal haklarını vurgulaması, Filistin yurdundan söz etmesi, Filistin Kurtuluş Örgütü'nün (FKÖ) Filistin halkının yasal temsilcisi olarak tanınması ve işgal edilmiş topraklardaki Musevi yerleşimlerini yasadışı kabul etmesi sayesinde uluslararası alanda İsrail-Filistin çatışmasına yönelik algılar değişmeye başlamıştır. Deyim yerinde ise, AT/AB İsrail-Filistin çatışmasını yeniden tanımlayarak barış çabalarına yeni perspektifler sunmuştur. AB uluslararası alanda yaygın olan İsrail-Filistin arasında sürdürülebilir barışın sağlanabilmesi için bir Filistin devletinin kurulması gerektiği görüşünün yaygınlaşmasına katkıda

³³ Ginsberg, *The European Union in International Politics*, s.47.

bulunmuştur.³⁴ AT/AB'nin İsrail-Filistin çatışması karşısındaki varlığı düzenleme, dengeleme, yardımcı olma, kolektif eylemlere dönüştürme, karar alıcıların algılarını etkileme gibi nitelikleri içerisinde barındırmıştır.

AB'nin uluslararası alandaki etkinliği, onun yaklaşım ve eylemlerinin uluslararası meselelere, üye olmayan ülkelere ve bölgelere yansımalarında incelenebilir. Buna göre, AB'nin uluslararası etkinliğinden söz edilebilmesi için üye olmayan ülkeleri iç ya da dış politikalarında değişikliklere yöneltebilmesi beklenmektedir. Bu beklenti uluslararası çatışmalarda tarafların konumlarında AB'nin yönlendirmesi ile değişiklik yapmaları şeklinde olacaktır. Değişiklikler, doğrudan AB'den gelen veya diğer uluslararası aktörlerinkine eşlik eden uyarılar (politika ve eylemler) olmadan gerçekleştirilemeyecek değişiklikler olmalıdır. Bunun yanında, üye olmayan ülkelerin ve uluslararası meselelerin Avrupa dış politikasının eylemlerinden veya eylemsizliklerinden olumlu ya da olumsuz biçimde etkilenmesi gerekmektedir. AB'nin uluslararası alanda siyasi etkiye sahip olması dış politika araçlarının varlığına ve kullanımına da işaret etmektedir.³⁵ AB'nin uluslararası etkinliğini daha somut biçimde açığa çıkaracak olan etmenler ise AB üyesi olmayan ülkeler ya da yönetimlerle bir uluslararası meseleyi çözmeye yönelik olarak geliştirilen ortaklıklar, planlar ve projelerdir. Bu açıdan AB'nin uluslararası etkinliğinde, geliştirilen ortaklıkların, planların, projelerin uygulamaya geçirilmesi ve amaçlarına ulaştırılabilmesi önemli bir yer tutmaktadır.

Aşağıda, arzedilen bu ölçütler çerçevesinde uluslararası bir aktör olarak AT'nin, ardından da AB'nin ODGP'nin İsrail-Filistin çatışması örnek olayı üzerindeki etkinliği değerlendirilecektir.

AT'nin İsrail ve Filistin Üzerindeki Etkinliği

Ortak bir Avrupa dış politikası geliştirmeye yönelik ilk girişim olan Avrupa Siyasi İşbirliği'nin genel olarak birçok sorumluluk alanını üstlenen bir niteliğe sahip olduğu belirtilebilir. Uluslararası alanda AT'nin görüşünü sunmak, uluslararası anlaşmazlıkları, çatışmaları veya yol açtıkları sonuçları yönetmek, AT'nin siyasi, ekonomik çıkarlarını savunmak ve dost ülkeler ya da ülke grupları ile işbirliğine dayalı ilişkilerin kurulması Avrupa Siyasi İşbirliği'nin sorumluluk alanlarına işaret etmektedir.³⁶ Avrupa Siyasi İşbirliği bu sorumluluklara sahip olsa da dış politika alanında kısıtlı bir rol oynadığı görülmüştür. Bunun temel göstergesini AT'nin uluslararası meseleler karşısında

³⁴ Elena Aoun, "European Foreign Policy and Arab-Israeli Dispute: Much Ado About Nothing?", *European Foreign Affairs Review*, Cilt 8, 2003, s.293.

³⁵ *Ibid.*, s.49.

³⁶ Reinhardt Rummel, "Speaking With One Voice-And Beyond", Alfred Pijpers, Elfriede Regelsberger, Wolfgang Wessels (ed.), *European Political Cooperation in the 1980's: A Common Foreign Policy for Western Europe*, Martinus Nijhoff Publishers, The Netherlands, 1988, s.120.

genelde konsensusa dayalı deklarasyonlar yayınlamanın ötesine geçememesi oluşturmuştur. Bu durum AT'nin reaksiyonlarının cansız kalmasına yol açmıştır. Her ne kadar olaylar karşısında tepkileri sözlü olarak dile getirmek eyleme geçmekten daha hızlı bir yol olarak görünse de, AT siyasi inisiyatif alma bakımından oldukça yavaş kalmıştır.³⁷ Buna rağmen İsrail-Filistin çatışması örnek olayında Avrupa politikasını koordine ederek Avrupa Siyasi İşbirliği'ni gerçekleştirme başarısını göstermiştir.

ODGP'nin kabul edilmesine kadar AT'nin İsrail-Filistin çatışmasındaki pozisyonu deklarasyonlar yayınlamakla tutumunu ifade etmekten öteye geçmemiştir. Diğer bir deyişle, ODGP kabul edilene kadar Avrupa dış politikasının eylem boyutu eksik kalmıştır. Siyasi işbirliği süresince AT'nin, İsrail-Filistin çatışmasını dış politika konusu olarak hep göz önünde bulundurduğu görülmektedir. AT ilk defa 1971 yılında Schumann Raporu ile İsrail-Filistin çatışmasına yönelik duruşunu ifade etmeye başlamıştır. Ardından, 1973 yılındaki Yom Kippur Savaşı karşısında, her ne kadar üye ülkeler arasında görüş ayrılıkları olsa da, ortak bir deklarasyon yayınlamıştır. AT yine aynı yıl yayınladığı diğer deklarasyonla dış politika alanında sağlanabilecek uyumun, siyasi işbirliğinin ve uluslararası alanda rol alabilme yolunda ilerlemenin ilk adımını atmıştır. Daha sonra yayınlanan Venedik Deklarasyonu Avrupa Siyasi İşbirliği'nin başlangıcından itibaren AT'nin İsrail-Filistin çatışmasına yönelik yaklaşımının ve daha önceki deklarasyonlarda açıkça belirtilmeyen düşüncelerinin yansıdığı geniş kapsamlı tek ortak belge niteliğine sahip olmuştur. AT, deklarasyonda kabul edilen ilkeleri bundan sonra İsrail-Filistin çatışmasına yönelik izleyeceği politikanın temel dayanağı kabul etmiştir. Buna göre deklarasyonlarda ifade edilen yaklaşım ise şu şekilde özetlenebilir:

- Taraflar arasındaki uzlaşmazlık ve çatışma halinin sona erdirilmesi için çaba harcanması,
- çatışmayla ilgili görüşmelerde BM kararlarının temel alınması,
- İsrail'in işgal ettiği topraklardan geri çekilmesinin sağlanması,
- Filistinlilerin meşru haklarının korunması,
- bölgede tüm ülkelerin bağımsızlıklarına, bütünlüklerine ve barış içinde yaşamalarına saygı gösterilmesinin sağlanması, bir barış anlaşmasının kabulünün gerçekleştirilmesi,
- Filistinlilere uluslararası alanda kendilerini ilgilendiren konularda söz sahibi olma hakkının verilmesi ve yurt sahibi olmalarının sağlanması.

AT'nin yayınladığı deklarasyonlardan Venedik Deklarasyonu aynı zamanda aktif politikaya geçme denemesini temsil etmektedir. Ancak deklarasyonun öngördüğü ilkeleri hayata geçirmeye çalışsa da başarılı olacak etkinlikten yoksun kaldığını vurgulamak gerekmektedir. Örneğin AT, ilgili tüm taraf-

³⁷ Aoun, "European Foreign Policy and Arab-Israeli Dispute...", s.296.

larla iletişim kurma ilkesi gereğince temsilcilerini İsrail ve Filistin taraflarına göndermiştir. Fakat bu girişimler bir ziyaret olmanın ötesine geçememiş, hatta İsrail’le gerginliği tırmandırmışlardır. Diğer taraftan, Venedik Deklarasyonu’ndan sonra AT’nin, Filistinlilerin Musevilere yönelik terör eylemleri uygulama politikasının değişmesine yardımcı olamadığı da görülmüştür. Aksine, Filistinlilerin terör stratejisi Avrupa’daki Musevi hedeflerine (Paris, Viyana, Roma, Brüksel Sinagogları) odaklanarak devam etmiştir.³⁸

AT’nin siyasi işbirliği çerçevesinde çatışmaya yönelik ortak bir yaklaşım belirlemeye başlamasıyla, bütünlük içinde hareket etmesi, üyelerin birbirleriyle koordinasyonda olması ve AT politikaları ile üyelerin ulusal politikalarının tutarlılığının sağlanması pekiştirilmiştir. Bunda AT’nin kendi içerisindeki bütünlüğü ve tutarlılığı sağlayabilmenin hukuki altyapısını güçlendirmeye yardımcı olacak adımları da etkili olmuştur. Öncelikle 1969’daki Lahey Zirvesi’nde ve 1970’de yayınlanan Lüksemburg Raporu’nda AT’nin bütünlük ve tutarlılığını sağlayarak uluslararası politikada sorumluluklar ve görevler alabilmesine, katkılarda bulunabilmesine dikkat çekilmiştir. Ardından, 1974 yılındaki Paris Zirvesi’nde, AT’nin faaliyetlerinde ve siyasi işbirliği çabalarında bütünlüğün ve tutarlılığın sağlanması ifade edilmiştir. 1987 yılındaki Tek Avrupa Senedi ise üye ülkelere AT’nin tek sesli olmasını ve ortak çıkarlarını korumaları için hem ekonomik hem de siyasi işbirliği politikalarında tutarlılık ve dayanışma içinde hareket etmeleri gerektiğini belirtmiştir. Ancak sonuçta AT siyasi işbirliği sürecinde, açıklanan gelişmeler dışında bütünlüğünü sağlayacak bağlayıcılığa sahip olamamıştır. Yine de AT, yayınladığı deklarasyonlarla Arap ülkelerine, İsrail’e ve aralarındaki çatışmaya yönelik yaklaşım ve politikalarında süreklilik ve değişmezlik ilkelerini yerleştirmeye başlamıştır. Böylece 1970’lerden 1990’lara uzanan süreçte, AT üyeleri İsrail-Filistin çatışması karşısında siyasi işbirliklerini kuvvetlendirmişlerdir. Bu süreçte üye ülkelerin ekonomik, ticari çıkarları (petrol krizinin engellenmesi, Akdeniz ülkeleriyle ticaretin devamı) ve güvenlik kaygıları (terör eylemlerinin önlenmesi) siyasi işbirliğini güçlendiren itici faktörler olmuşlardır. AT’de siyasi işbirliğine İsrail-Filistin çatışması bağlamında işlerlik kazandırılıp kazandırılmadığı sorusuna verilecek cevap olumlu olacaktır. Üye ülkelerin çatışmaya yönelik deklarasyonların hazırlanmasında ve belirli bir siyasi duruş sergilenmesinde uzlaşabilmeleri siyasi işbirliğinin işlerlik kazandığına işaret etmektedir.

Bu noktada üzerinde durulması gereken hususlar, AT’nin çatışmaya yönelik yaklaşımının, girişimlerinin bölgedeki yansımaları ve barışı, istikrarı tesis edebilecek düzenlemelere katkı sağlayıp sağlayamadığı olmalıdır. Böylece AT’nin İsrail-Filistin çatışması olayı karşısındaki uluslararası etkinliğine somut biçimde işaret edilebilecektir. Öncelikle belirtmek gerekirse, Topluluk dekla-

³⁸ Rory Miller, “The PLO Factor in Euro-Israeli Relations, 1964-1992”, *Israel Affairs*, Cilt 10, Sayı 1&2, 2004, s.138.

rasyonlarında Filistinlilerin ve FKÖ'nün siyasi statülerinin giderek yükselmesi ve İsrail'in yaklaşım ve eylemlerinin eleştirilmesi, İsrail'in AT'ye karşı sürekli direnç göstermesine yol açmıştır. Bu nedenle AT'nin İsrail-Filistin arasında arabuluculuk girişimleri İsrail'in engellemeleriyle karşılaşmıştır. Sonuçta AT, İsrail'in kararlarını etkileyebilecek ya da Filistinlilere uzlaşmacı ve yapıcı şekilde yaklaşmalarını sağlayabilecek etkide bulunamamıştır.³⁹

İkinci olarak, AT İsrail ve Araplara yönelik ilk barış anlaşmalarını hazırlayan Camp David sürecinin oluşturulması ve yürütülmesinde rol sahibi olmamış, yeni ya da farklı bir katkı sağlayamamıştır. Bu süreçte ABD Ortadoğu'daki etkinliğini arttırırken, AT hem bu faktör hem de Arap ülkelerini karşısına alma endişesiyle çekimser kalmıştır. Aynı şekilde 1991 yılındaki Madrid Konferansı'nda da gözlemci statüsünde olması nedeniyle kararları etkileyebilecek konumda yer alamamıştır. Sadece barış sürecinde küçük de olsa resmi bir rol edinmiştir.⁴⁰

Üçüncü olarak, AT ABD'yi İsrail üzerinde daha büyük bir baskı oluşturması için ikna etme bakımından rol oynayamamıştır. Aksine, AT'nin deklarasyonları ve Avrupa-Arap Diyalogu gibi girişimleri ABD tarafından olumsuz karşılanmıştır.⁴¹

Dördüncü olarak, Filistin'de örgütlü bir yapılanmanın söz konusu olmadığı, Filistinlilerin temsilciliğini üstlenen FKÖ'nün Arap ülkeleri dışında terör örgütü olarak kabul edildiği bir ortamda AT'nin pozisyonu Filistin'in tutumunda değişikliğe yol açabilecek somut sonuçlar verememiştir. FKÖ'nün Venedik Deklarasyonu'nu Filistinlileri desteklemede yetersiz kaldığını öne sürerek reddetmesi de AT'nin somut sonuçlara ulaşma etkinliğinden yoksun olduğuna işaret etmektedir. Ancak AT'nin FKÖ'yü, her ne kadar FKÖ tarafından yetersiz görülse de, barış görüşmelerinde ona temsilci rolü yüklemeyi belgeleştirerek tanınması somut bir sonuç olarak kabul edilebilir.⁴²

Son olarak, Avrupa'nın ilişkileri İsrail-Filistin çatışmasının sadece Arap tarafıyla olumlu yönde ilerlemiştir. Bunda AT'nin Filistinlileri desteklemesi yanında, 1974 yılında kurulan Avrupa-Arap Diyalogu da etkili olmuştur. Bu Diyalog sayesinde Avrupa ve Arap ülkeleri arasındaki ilişkiler dengeli bir seyir izlemiş ve gelişme göstermiştir. AT'yi İsrail-Filistin çatışmasında Araplar yanında yer alıp onlarla diyalogu korumaya sevkeden birkaç neden vardır. Bunlar Arap ülkelerinin ABD politikalarını dengelemesi ve daha aktif olması yönündeki baskıları, Arap ülkelerine petrol bağımlılığı gibi ekonomik zorunlulukları ve terör eylemlerinin Avrupa'ya yayılması gibi güvenlik kaygıları şeklinde

³⁹ Alfred Pijpers, "The Twelve Out-Of-Area: A Civilian Power in an Uncivil World?", Pijpers, Regelsberger ve Wessels (ed.), *European Political Cooperation...*, ss.160,161.

⁴⁰ Ibid.

⁴¹ Ibid.

⁴² Ibid.

belirtilebilir. Özellikle son iki nedene dayanarak AT'nin siyasi işbirliği sürecinde barış çabalarına katkılar sağlamaktan ziyade kendisini savunmaya yönelik bir politika izlediği sonucuna ulaşılabilir.⁴³

AT'nin Filistinlileri destekleyen yaklaşımı, konuyla ilgili görüşleri ve çatışmanın çözülmesine yönelik politikalara dahil olma çabaları gerek bölge politikaları üzerinde önemli bir aktör olan ABD, gerekse de çatışmanın temel ögesi olan İsrail tarafından kabul görmemiş ve eleştirilmiştir. AT Ortadoğu'daki gelişmelere yönelik yaklaşımını belirlerken ABD'nin tepkilerini göz önünde bulundurmamak ve onu bilgilendirmek durumunda kalmıştır. Deklarasyonlarında ve Arap ülkeleriyle gerçekleştirilen girişimlerinde ABD'nin tepkilerine göre düzenlemeler yapmış, dolayısıyla bağımsız bir şekilde karar alamamıştır. Örneğin, Venedik Deklarasyonu Camp David sürecinin içeriğine paralel bir şekilde hazırlanmış, ne tamamen karşıt ne de tamamen destekleyici olmuştur. ABD'ye zıt bir duruş sergilememek için Venedik Deklarasyonu ile Camp David sürecinin içeriğinin birbirlerine ters düşmemesi sağlanmıştır. AT gelişmeler karşısında reaksiyon gösterse de uzlaşmazlık konularını çözümleyecek faaliyetlerde bulunma konumuna gelememiştir. Avrupa Siyasi İşbirliği süresince gerek çatışan tarafları gerekse de ABD'yi yaklaşım ve eylemlerinde değişikliklere yöneltebilecek etkinlikten yoksun kalmıştır.

AT'nin çatışan taraflarla ilişkilerinde deklarasyonlar ve temsilci gönderme gibi diplomatik araçların yanında ekonomik araçları ön plana çıkardığı görülmüştür. 1975 yılında AT ile İsrail arasında imzalanan ve İsrail'in ticaret amacıyla Avrupa pazarına girişini öngören işbirliği anlaşması, 1986 yılında AT üyelerinin Filistin ürünlerine tercihli ticareti kabul etmeleri, 1971 yılından itibaren AT'nin Filistinli mültecilere yönelik mali yardımları, 1987'de buna Filistin'deki sivil topluma yapılan yardımların da eklenmesi AT'nin kullandığı ekonomik araçlara işaret etmektedir. Bu araçlar AT'nin çatışan tarafları olumlu yönde etkileyen eylemleri şeklinde kabul edilebilir. 1990 yılında İsrail, ticari avantajlarını korumak amacıyla 1975 AT-İsrail İşbirliği Anlaşması'nın revizyonu talebinde bulunmuştur. AT ise İsrail'in işgal ettiği topraklarda yerleşim yerleri oluşturmasını protesto etmek amacıyla talebi reddetmiştir.⁴⁴ İsrail ekonomisi AT'nin bu olumsuz tutumunun artırdığı ticaret açığı ve istihdam sorunu nedeniyle zorluk çekmiştir. AT'nin ekonomik araçları kullanması ilgili taraflar üzerinde olumlu ve olumsuz etkilerde bulursa da bölgede yürütülen politikalar üzerinde etki yapamamıştır. Neticede, AT deklarasyonlarının ve ekonomik girişimlerin ötesinde Ortadoğu'da çatışan taraflar arasında barışın sağlanmasına, bu yönde düzenlemeler yapılmasına katkıda bulunabilecek bir konuma gele-

⁴³ David Allen, Michael Smith, "Europe, the United States and the Middle East: A Case Study in Comparative Policy Making", *Journal of Common Market Studies*, Cilt 22, No 2, 1983, s.143.

⁴⁴ Ginsberg, *The European Union in International Politics*, s.126.

memiştir. Siyasi işbirliği sürecinde, daha çok ABD ile ortak hareket ettiği, politikalarına ve önerilerine destek sağladığı, uygulamalarına yardımcı olduğu zaman etkinlik kazanabileceği görüntüsü vermiştir.

AB'nin İsrail Üzerindeki Etkinliği

1990'lı yıllarda uluslararası alanda, Ortadoğu'da barışın tesisi için yapılacak görüşmelere Filistinlilerin de katılımlarının sağlanması, FKÖ'nün Filistinlilerin temsilcisi olarak tanınması, Filistinlilerin yurda kavuşturulması, İsrail'in işgal ettiği topraklardan ve Kudüs'ten çekilmesi gerektiği savları canlanmaya başlamıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle ABD-Sovyetler Birliği çatışmasının noktalanmasını, Ortadoğu'daki sorunun çözülmesinde Sovyetler Birliği engelini kalkmasını, iki kutuplu yapının sonlanmasıyla yeni işbirliklerine fırsat doğmasını, demokrasinin yaygınlaştırılmaya çalışılmasını ve Madrid Görüşmeleri'nin koşullarını hazırlayan diğer gelişmeleri barındıran uluslararası atmosfer de bu canlanmaya uygun zemini sağlamıştır. Böylece AT'nin İsrail-Filistin çatışmasına yaklaşımının ilkeleri de uluslararası siyasetin gündemine gelmiştir. Oslo sürecinde İsrail ve FKÖ'nün birbirlerini tanımaları, İsrail ile Filistin arasında barış müzakereleri için bir çerçevenin oluşturulması, Filistin Otoritesi'nin kurulmasında fikir birliğinin olması ve İsrail'in işgal ettiği topraklardan ilk çekilmesinin gerçekleşmesi söz edilen savların canlanması için uygun zemini hazırlamıştır. Önceleri İsrail tarafından reddedilen bu savlar, 1990'larda İsrail-Filistin arasında gerçekleştirilen barış müzakerelerinin temel dayanakları haline gelmişlerdir. Oslo süreci ile beraber AB'nin İsrail-Filistin çatışmasının etkin aktörü haline geldiği söylenebilir. Diğer bir deyişle, AB 1990'lı yıllarda deklarasyon safhasından eylem safhasına geçmeyi başarmıştır.

1990'lardan itibaren AB, İsrail ile ilişkilerini, onun işgal politikasına etki edebilmek ve Ortadoğu barış sürecinde yapıcı bir duruş sergilemesine yöneltebilmek üzerine oturtmuştur. AB İsrail ile yeni bir ticaret anlaşması için görüşmelere başlama kararını, ancak İsrail Filistin ile yürütülecek barış müzakerelerinin ilkelerini kabul ettiğinde almıştır. Bunun yanında İsrail'in ekonomik gereksinimlerinin ancak AB'nin siyasi duruşunu barış sürecinde daha fazla ciddiye alması halinde karşılanabileceği ifade edilmiştir.⁴⁵ Bu şekilde AB İsrail ile siyasi ve ekonomik ilişkilerinin seyrini ve ona sağlayacağı yararları Ortadoğu barış sürecine endekslemiştir.

AB'nin İsrail-Filistin çatışması olayında, ODGP çerçevesindeki ilk etkinliği Arap ülkelerinin İsrail'e yönelik uyguladıkları ekonomik boykotu kaldırmaları için 1991'de başladığı diplomatik girişimleri ve lobi faaliyetlerini sonuçlandırmak olmuştur. ODGP'nin ilk ortak eylem konularından biri de söz konusu boykotun kaldırılmasına yönelik çabalardır. AB İsrail'i daha da gerginleştiren ve bölgede izole eden böyle bir boykotu onaylamamıştır. Ancak boyko-

⁴⁵ Ibid., ss.125,128.

tun sona erdirilmesini de İsrail'in Ortadoğu barış sürecini kabul etmesi, AT'nin bu sürece katılmasını benimsemesi ve yeni yerleşim yerleri kurmayı durdurması koşullarıyla ilişkilendirmiştir. Boykotun sona erdirilmesini barış sürecine bağlamak Arap ülkelerine adeta bu süreçteki gelişmeleri görmeden harekete geçmeme fırsatı vermiştir. Neticede de boykot Arap ülkeleri tarafından devam ettirilmiştir. AB'nin Arap ülkelerini boykotun kaldırılması için teşvik etme çabaları, barış sürecindeki ilerlemelerin de katkısıyla ancak 1994 yılında sonuçlanmıştır. Barış sürecindeki gelişmelere paralel olarak Arap ülkeleri boykotu adım adım kaldırmaya başlamıştır.⁴⁶ Böylece AB İsrail'in kendisine yönelik, Arap ülkelerinin de İsrail'e yönelik yaklaşım ve eylemlerinde değişikliğe yol açmayı başarmıştır. Ayrıca boykotu kaldırma yönündeki çabaları nedeniyle İsrail'in onaylaması sonucu AT Madrid Konferansı'na katılabilmektedir. Böylece İsrail AB'nin Ortadoğu'daki soruna ve barış sürecine katılımını tanımıştır.

AB, İsrail'in işgal ettiği topraklarda hüküm sürmesini hiçbir zaman kabul etmemiştir. Dolayısıyla 1996'da İsrail'in Doğu Kudüs'teki bir kısım toprağı ilhak etmeyi planlaması da doğal olarak AB'nin tepkisini çekmiştir. Bunun üzerine AB uluslararası diğer aktörlerle birlikte İsrail'e ilhak planını uygulamaması yönünde baskı yapmış ve planın ertelenmesini sağlamıştır. AB sadece Doğu Kudüs'ün ilhakından değil, genel olarak ilhak etme, el koyma gibi tektarafli eylemlerden kaçınması yönünde de İsrail'e baskı yapmıştır.⁴⁷

Yine 1996 yılında AB Filistin Otoritesi'nin ekonomik gelişimini olumsuz yönde etkileyen sorunlara ve özellikle de İsrail'in Filistin üzerindeki ticari kısıtlamalarına işaret etmek amacıyla İsrail ile ortak bir diyalog geliştirmiştir. Bunun sonucunda Filistinli işçilerin İsrail'e geçişleri kolaylaştırılmış, ulaşım, nakliye, mali meseleler ve işgücünün, malların dolaşımı üzerine çalışma grupları oluşturulmuştur.⁴⁸

1997 yılında İsrail'in Doğu Kudüs'te yeni yerleşim yerleri kurma kararı sonucu Arap ülkelerinin barış girişimlerinden ve Barselona Süreci'nden çekilmeleri olasılığı gündeme gelmiştir. Bu durum işbirliği girişimlerini tehlikeye sokmuştur. 1997 yılı boyunca AB özel temsilcisi Miguel Moratinos ile ABD temsilcileri İsrail ve Filistin'i müzakere masasına oturtmak için ortak bir çaba harcayarak işbirliği sürecinin devamını sağlamışlardır. Moratinos 2001 yılında da İsrail-Filistin arasında ateşkes sağlanmasına yardımcı olmuş, İsrail kuvvetlerinin Batı Şeria'nın bir bölgesinden geri çekilmesine aracılık etmiştir.⁴⁹

1998 yılında AB insan hakları vurgusunu öne çıkaran bir girişimde bulunup, İsrail'in Filistinli mahkumlara yönelik davranışını, sınırları kapatma eylemlerini, Filistinlilerin evlerini tahrip etme girişimlerini ve insan hakları ihlal-

⁴⁶ Ibid., ss.133,134.

⁴⁷ Ibid., s.129.

⁴⁸ Everts, Shaping a Credible EU Foreign Policy, s.28.

⁴⁹ Ibid., s.28.

lerini gözlemleyen ‘Gözlem Raporlarını’ yılda iki kez yayınlamaya başlamıştır. Bu girişimiyle AB İsrail eylemlerinin niteliğini uluslararası kamuoyunun denetimine ve takdirine açık hale getirmiştir.⁵⁰

Diğer taraftan, AB üye ülkelerin ve Avrupa Yatırım Bankası’nın mali katkılarıyla kurulan Gazze Limanı’nın açılmasını geciktiren İsrail’e baskı yapıp Filistin Otoritesi’nin kullanımına sunulmasını sağlamıştır. Böylece Filistin Otoritesi dış pazarlara ulaşabilme imkanına sahip olmuştur.⁵¹

AB’nin İsrail üzerindeki diğer bir etkisi, 1999’da İsrail Yüksek Mahkemesi’nin Filistinli mahkumlara uygulanan şiddet ve işkenceyi yasaklamasını sağlamak olmuştur. Bunu yaparken AB sadece Kudüs’te diplomatik girişimlerde bulunmamış, aynı zamanda insan haklarını savunan bir hükümet dışı örgüt olan B’Tselem’i de mali açıdan destekleyerek İsrail içinden bir baskı oluşmasını sağlamıştır.⁵²

Öte yandan, AB, ABD ile birlikte Filistin Otoritesi’nin bağımsızlıklarını ilan etme planını İsrail’de yapılacak seçimlerin sonrasına erteletmiştir. Bu şekilde, bağımsızlık konusunun seçimlere propaganda malzemesi edilmesi engellenmiştir. İsrail’de Filistinlilerin bağımsızlıklarını ilan etmelerine gösterilecek tepkinin, ılımlılar yerine muhafazakâr ve din temelli partilerin iktidara gelme olasılığını güçlendirmesinin önüne geçilmeye çalışılmıştır. Böylece AB Ortadoğu barış sürecinin devamlılığına olası gerginliklere açık kapı bırakmayarak katkı sağlamıştır. Aynı zamanda Filistin devletinin kurulmasını destekleyen duruşuyla İsrail kamuoyunun gündemine bağımsız Filistin devletinin ilanı konusunu sokmuştur.⁵³

AB’nin Filistin Üzerindeki Etkinliği

AB’nin Filistinliler üzerindeki etkilerine gelindiğinde, ilk olarak Filistin Otoritesi’ne yaptığı mali yardımların ön plana çıktığını belirtmek gerekmektedir. Gönderdiği mali yardımlarla AB’yi, Filistin yönetiminin kurumlarını ayakta tutan temel öge şeklinde algılamak mümkündür. Örneğin, 1994 yılında AB, ilk ortak eylemi çerçevesinde Filistin Otoritesi polis gücünün maaşlarını ödeme sorumluluğunu üzerine almış ve polis teşkilatının mali yetersizliklerden çökmesini engellemiştir. Bu aynı zamanda AB’nin Filistin Otoritesi üzerindeki ilk ortak eylemidir. Yine aynı şekilde 1995’de hastanelerde çalışan personelin maaşlarının ödenmesi için bir fon sağlamış ve temel sağlık hizmetlerinin mali sıkıntıları nedeniyle aksamasının önüne geçmiştir. 1996 yılında da bütçe açığı-

⁵⁰ Ginsberg, *The European Union in International Politics*, ss.125,134,135.

⁵¹ Ibid., s.132.

⁵² Ibid., s.125.

⁵³ Ibid., s.123.

nın kapatılmasına yardımcı olmuş, ekonomik istikrarın bozulmasını engellemiştir.⁵⁴

ODGP Filistin siyasetinde izlenebilecek ortak eylemleri Filistin’de demokrasiye dayalı iyi bir yönetişimin kurulması ve bunun için gerekli hukuki altyapının ve seçim prosedürünün yerleştirilmesine yardımcı olmak şeklinde saptamıştır. Bu çerçevede, AB 1996 yılında Filistin’de yapılan ilk genel seçimlerin gerçekleştirilebilmesi için maddi kaynak sağlamış ve seçim sürecini denetleyecek gözlemciler görevlendirmiştir.⁵⁵ Nitekim, Filistin’de seçimlerin demokrasi ve hukuk ilkelerine uygunluğunu sağlayacak bağımsız bir Merkezi Seçim Komisyonu 2002 yılında Avrupa Komisyonu’nun desteğiyle kurulmuştur. Yaser Arafat’ın ölümünden sonra 2004 yılında yapılan başkanlık seçimlerinde ve 2006 seçimlerinde gözlemciler görevlendirilmiştir. Aynı zamanda AB desteğiyle yapılan 2006 seçimlerinde yüksek oranda katılım sağlanmış, şeffaf ve adil bir seçim süreci yaşanmıştır.

Diğer taraftan AB, 1997’deki ortaklık anlaşmasıyla çatışmanın iki tarafı ile siyasi bağlarını kuvvetlendirmiş, Filistin’in kendisiyle siyasi diyalog kurmasını sağlamış, Filistin Otoritesi’ni meşrulaştırmış ve AB pazarına serbest giriş hakkı vermiştir. 1998’de, üye ülkelerin ve AB Komisyonu’nun mali desteğiyle inşa edilen ve Filistin Otoritesi’nin kontrolünde olan Gazze Uluslararası Havalimanı aracılığıyla Filistinlilerin dünyadan izolasyonunu sona erdirmiş, dış dünya ve kendisi ile ticari ilişkiler kurmalarının önünü açmıştır.⁵⁶ Eğitime yönelik mali yardımlarla Filistin Otoritesi’nin istihbarat ve güvenlik güçlerinin antiterör eğitiminden geçirilmesi sağlanmıştır. Olağanüstü durumların yönetilmesi, istihbarat bilgilerinin paylaşılması ve güvenlik hizmetlerinin geliştirilmesi amacıyla ortak bir Güvenlik Komitesi kurulmuştur. Böylece Filistin yönetiminin terörizm karşısında tepki gösterebilmesine, önlem alabilmesine, mücadele yeteneklerinin arttırılmasına ve dolayısıyla da İsrail’in güvenlik kaygılarının karşılanmasına yardımcı olunmuştur.⁵⁷

Ayrıca, Filistin yargı sistemini ehil kılmak için eğitim projesi yürütülmüştür. Bu proje ODGP’nin Filistin polisi üzerindeki ortak eyleminin tamamlayıcısı olmuştur. AB, İsrail’de olduğu gibi, Filistin yönetimine insan haklarına saygı gösterilmesi ve korunması yönünde baskı yapmıştır. Yılda iki kere, mahkumlara yönelik yaklaşım ve davranışı, hukukun üstünlüğüne riayet edilmediğini, seçim süreçlerini inceleyen insan hakları gözlem raporu yayınlamaya başlamıştır. Böylece Filistinlilerin eylemleri de tıpkı İsrail Devleti’nde olduğu gibi uluslararası denetime açılmıştır. 1999 yılında ise AB, Filistin yönetiminin bağımsızlıklarını ilan etme planlarına karşılık, yayınladığı Berlin Dek-

⁵⁴ Ibid., ss.136,138,145.

⁵⁵ Ibid., s.137.

⁵⁶ Ibid., ss.136,138,145.

⁵⁷ Ibid., ss.139-146.

larasyonu'yla bağımsız bir Filistin devletinin kurulmasını desteklediğini açıklamıştır. AB barışa, demokrasiye, uzlaşmaya ve müzakerelere dayalı bir Filistin devletinin hem kendi hem de İsrail tarafından kabul edilebilirliğinin altını çizmiştir.⁵⁸

Yine AB Kasım 2005'den itibaren Refah'da operasyonları izlemek üzere on sekiz ay süresince sınırların gözlemlenmesi misyonunu yüklenmiştir. 2006'da Filistin'de sosyo-ekonomik krizleri hafifletmek için AB ve Dünya Bankası Geçici Uluslararası Mekanizma'yı kurmuştur. Bu mekanizma ile muhtaç Filistinlilere yardım edilmesi, hastanelerin işlerliğinin sürdürülmesi, altyapı ve sosyal hizmetlerin yürütülmesi için fon sağlanmıştır. Filistin Otoritesi'nin memur maaşlarını ödeyebilmesi, mali krizlere girmesinin engellenmesi AB destekleriyle gerçekleştirilebilmiştir. AB'nin 2006 seçimlerinde Hamas'ın iktidara gelmesiyle hükümete yaptığı mali yardımları kesmesi sonucu maaşların ödenememesi ve bunun halkta yarattığı karmaşa yardımların önemine işaret etmiştir.

Filistin Otoritesi, kendi halkından, ABD'den, İsrail'den ve AB'den gelen baskılarla 2002 yılında siyasi ve ekonomik sisteminde demokrasiyi, iyi yönetişimi, şeffaflığı ve hesap verebilirliği yerleştirmek ve yürürlüğünü sağlamak amacıyla reform sürecini başlatmıştır. Bu sürecin temel destekleyicisi ise sağladığı mali yardımlarla AB olmuştur. Reform süreci çerçevesinde Filistin Otoritesi'nde ilk olarak bir anayasa kabul edilmiştir. 2003 yılında, AB'nin yeni mali yardımı için koşul olarak öne sürmesinin de etkisiyle, günlük işlerin yürütülmesinden sorumlu bir başbakanlık kurumu oluşturulmuştur. Yargı bağımsızlığı için hukuki bir düzenleme yapılmış, yasal garanti sağlanmıştır. Filistin Otoritesi'nin mali sistem idaresi geliştirilmiştir. Bütün gelirler Uluslararası Para Fonu (IMF) gözetimindeki bir hesap içerisinde toplanmış, mali sistemde şeffaflık sağlanmıştır. Böylece, Filistin yönetimi, idarede önemli bir sorun olan rüşvetin önüne geçme doğrultusunda çaba sarf etmiştir. Fakat gerçekleştirilen tüm bu reformların yüzeysel kaldığı görülmüştür. Örneğin, başbakan kısıtlı yetkilere sahip kılınmış, iktidar gücünü başkan elinde tutmuştur. Bütçenin %8'i başkanın kontrolü altında kalmıştır. Bu durum rüşvet ve adam kayırma gibi usulsüzlükler için uygun zeminin var olduğuna işaret etmiştir. Yaser Arafat'ın başkanlık döneminde bu kadarı gerçekleştirilen reform hareketi, yeni başkan Mahmud Abbas ile daha ileriye götürülmeye çalışılmıştır. Öncelikle başbakanın yetkileri artırılmış ve daha güçlendirilmiştir. Başkan ile başbakan arasında iktidar paylaşımı gerçekleştirilmiştir. Başkanın elindeki mali kaynağın denetlenmesi ve böylece mali şeffaflığın geliştirilmesi çalışmalarına başlanmıştır. Aynı zamanda, dine dayalı partilerin siyasi sistem içerisine çekilmesi, sistemde kutuplaşmanın azaltılması bağlamında Filistin içerisindeki farklı gruplar ara-

⁵⁸ Ibid., ss.139,145,146.

sında diyalogun sağlanması çabaları başlamıştır.⁵⁹ Fakat neticede, Filistinlilerin reform hareketi derinleştirilememiş, sınırlı kalmış ve ağır ilerleme kaydetmiştir.

Filistinlilerin, reform sürecinde, AB'nin de reform hareketindeki etkisini azaltan çeşitli faktörlerden olumsuz etkilendikleri görülmüştür. Buna göre Filistin bir devlet olmadığından hep sınırlı yeteneklere sahip olmuştur. İsrail ile çatışma halinin yıllardır devam etmesi siyasi, ekonomik ve sosyal açılardan büyük çöküntüler yaratmıştır. İki taraf arasında barış tesis edilemediğinden, AB'nin mali destekleriyle kaydedilen gelişmeler zarar görmüştür. Örneğin, Filistin'de AB yardımlarıyla kurulan altyapının çoğu barış sürecinin duraklamasıyla İsrail saldırılarına maruz kalıp yıkılmaktadır. İsrail'in Filistin topraklarını işgal etme eylemleri nedeniyle reform girişimleri gerçekleştirilememektedir. Filistin, İsrail ile siyasi ve ekonomik ilişkilerinin normalleşmesi ve onun da reform sürecini desteklemesi ya da uygun koşulları sağlaması ihtiyacını duymuştur. Aynı zamanda AB'nin dışında daha fazla dış desteğe ve yardıma gereksinimi olmuştur. İçerisinde siyasi istikrarsızlıklara, güvenlik sorunlarına yol açan sosyal farklılıkları barındırmıştır. Filistin Otoritesi idare ettiği topraklarda tam kontrole sahip olamamış, şiddeti bastırmada, Filistinliler arasındaki bölünmüşlükleri gidermede yetersiz kalmıştır. Bunların dışında, AB'nin Filistin Otoritesi'ne gönderdiği mali yardımlar üzerinde bir kontrol mekanizması kurduğu görülmektedir. Bu boşluk, yardımların yolsuzluklara karışan ya da demokrasi karşıtı idarecilerin özel hesaplarına, terör eylemlerinin desteklenmesine ve silahlanmaya gitmesine yol açabilecek potansiyeldedir.⁶⁰ Tüm bu hususlar reform sürecinin verimsizliği sonucunu doğurmuştur.

AB'nin Etkinlik Ölçütleri Üzerinden Değerlendirilmesi

AB'nin ODP çerçevesinde İsrail-Filistin çatışmasının çözülmesi çabalarında, taraflara yönelik birebir kurduğu ilişkilerin, eylemlerin ve neden oldukları etkilerin gelişme gösterdiğini belirtmek gerekmektedir. Ancak, uluslararası ortamda etkinliğe sahip olabilmenin gereksinimleri göz önünde bulundurulduğunda öncelikle, politika ve eylemlerinden etkilenen konumda yer alan İsrail ve Filistin'in AB'nin pozisyonuna ve eylemlerine yaklaşımları incelenmelidir. Filistin Otoritesi, AB'nin hem kendisine hem de barış sürecine yönelik destekleyici tutumunu, müdahalelerini ya da katılımlarını, Arap dünyasının zayıflığı karşısında İsrail ve onun yanında gördüğü ABD politikalarının ve eylemlerinin dengeleyicisi olarak kabul etmiş ve desteklemiştir. Filistinliler AB'yi uluslararası alanda kendilerini en iyi savunan aktör olarak görmüşlerdir. AB'ye siyasi ve ekonomik açıdan bağımlı olmaları bu görüşlerini şekillendiren temel faktörler olmuştur. Fakat AB'yi, Ortadoğu'daki siyasi rolünün yetersizli-

⁵⁹ Judy Barsalou, "The Long Road to Palestinian Reform," *Middle East Policy*, Cilt 10, Sayı 1, 2003, ss.155-159.

⁶⁰ *Ibid.*, ss.154-161.

ğinden ve İsrail'e karşı siyasi ya da ekonomik açıdan sert yaptırımlar uygulamamasından ötürü de eleştirmişlerdir.

İsrail ise kendi politikalarına ve eylemlerine karşı tutumuyla Filistinlilerin/Arapların yandaşı olarak gördüğü AB'ye yönelik olumsuz fikirler taşımış, Filistinlilerle ilişkilerine dahil olmasını, barış çabalarına katılımını ve arabuluculuk faaliyetlerini benimsememiştir. 1990'lardan itibaren ise ABD'nin yanında, onun tamamlayıcısı ikincil bir rol üstlenmesi koşuluyla itiraz etmemiştir. Bunda İsrail'in AB'ye, kendisine yönelik göreceli tutumundan ötürü güvenmemesinin ve kendi ekonomik önceliklerini ön planda tuttuğunu düşünmesinin etkisi vardır. Bunun yanında İsrail, ABD ile olan stratejik ilişkisi gereği, ABD'nin İsrail-Filistin çatışması olayında AB'nin kendi başına hareket etmesine yönelik olumsuz yaklaşımını dikkate almakta ve dolayısıyla ABD'yi rahatsız edecek bir girişimde bulunmaktan kaçınmaktadır.⁶¹ Ancak bu durum İsrail'in AB ile uyumsuz ve ondan kopuk olduğu anlamına gelmemektedir. İsrail'in demokrasiye dayalı yönetimi ve Avrupa ile ortak değerleri benimsemesi ikisi arasında yakınlık doğurmaktadır. Yine, yüksek teknolojiye sahip olan İsrail'in AB ile bu alanda işbirliğini yürütmesi ve güçlü ticari bağları iki tarafın da Ortadoğu'da yaşanan sorunun ötesinde birbiriyle ilişkilerinin devamını sağlamaktadır.

AB'nin uluslararası alanda eylemlerini gerçekleştirebilmesi için gerekli iç bütünlüğün önemi Maastricht ve Amsterdam Antlaşmaları'nda da vurgulanmış ve üye ülkeler açısından bağlayıcılık kazanmıştır. AB, iç bütünlüğü sağlamak amacıyla geliştirilen yeni dış politika araçları olan ortak pozisyon, ortak eylem ve ortak stratejiyi İsrail-Filistin çatışması olayına ve çatışmanın taraflarına yönelik kullanmıştır. AB bu olay karşısında belirli ilkelere ve tutuma dayalı ortak pozisyon sergilemiştir. 1994'teki ilk ortak eylemi çerçevesinde İsrail'e yönelik Arap bojkotunun hafifletilmesini sağlamış, Filistin'e yönelik çeşitli amaçlar taşıyan mali yardımlar yapmış, çatışan taraflar arasında diyalog kurulması için özel temsilciler göndermiş, Filistin seçimlerinde gözlemciler görevlendirmiştir. 2000 yılında, Akdeniz ülkeleri arasında bölgesel işbirliğine ve Ortadoğu barışına yönelik adeta uzun vadeli bir yol haritası olan ortak bir strateji kabul etmiştir. İsrail, Filistin ve diğer Akdeniz ülkeleri ile ortaklık anlaşmaları imzalanmıştır. AB'nin ortak eylem ve strateji dışında İsrail ve Filistin'de gerçekleştirdiği, belirli etkilere sahip olan tüm faaliyetler, üye ülkelerin ortak pozisyon ve hareketlere uyumlarının bir sonucu olmuştur. Böylece uluslararası bir aktör olarak etkinliğin tek seslilik ilkesini gerektirdiği göz önünde bulundurulduğunda, AB'nin Avrupa Siyasi İşbirliği'nden beri İsrail-Filistin uzlaşmazlığına karşı savunduğu görüşlerde ve bu görüşler doğrultusunda, ODGP çerçe-

⁶¹ Christopher Hemmer, "Balancing or Bonding: The European Union, The United States and The Israeli-Palestinian Peace Process", *International Studies Association Working Paper*, 2006, s.13.

vesinde İsrail ve Filistin'e yönelik gerçekleştirdiği eylemlerde bu ilkeyi karşıladığı belirtilebilir. Bu husus, AB yaklaşım ve politikalarında sürekliliği ve değişmezliği sağlayabildiğinden, aynı zamanda AB'nin tutarlılığına karşılık gelmektedir. AB'nin, Venedik Deklarasyonu'nun ilanından beri en adil düzenleme olarak gördüğü iki devletli bir çözümün savunucusu olması bunun göstergelerinden biridir. Aynı şekilde, ortak değer ve ilkelere bağlılık bakımından da, ekonomik ve sosyal kalkınmanın sağlanması, serbest piyasa ekonomisinin demokrasinin, iyi yönetişimin, insan haklarına bağlılığın, hukukun üstünlüğünün yerleştirilmesi, uluslararası hukuka uygun hareket edilmesi, çatışan tarafların siyasi, ekonomik, kültürel işbirliği çatısı altında biraraya getirilmesi çabalarının sürekliliği sonucunda tutarlılık sağlanmıştır.

AB'nin İsrail-Filistin çatışmasına yönelik yürüttüğü politika ve temel ilkeleri gerek üye ülkelerin parlamentoları gerekse de kamuoyları büyük çoğunlukla desteklemektedirler. AB'nin bu çatışmaya yönelik politikasının belirlenmesinde aktif rol sahibi üç büyükler, Fransa, Almanya ve İngiltere farklı nedenlerle ortak bir politika yürütülmesini desteklemişlerdir. Farklılıkları İsrail-Filistin çatışmasında adeta AB'yi bütünleştiren faktörler olmuştur. Fransa ekonomik kaygılarının (petrol ihtiyacı, silah sanayi için hammadde ve pazar arayışı), Ortadoğu'daki tarihi kültürel bağlarının ve de ABD'den farklı ve bağımsız bir politika geliştirip izleme isteğinin etkisiyle Arap ülkelerini desteklemiştir.⁶² AT üyelerini Ortadoğu'ya yönelik olarak harekete geçirmiş, onlara bölge politikasının şekillenmesinde liderlik etmiştir. Almanya Ortadoğu'daki mesele karşısında İsrail'i rencide edecek sert eleştirilerden kaçınmıştır. Yine de İsrail ile hassas ilişkilere sahip olduğu halde AT/AB'ce izlenen dış politika içinde Arap ülkelerini destekleyen bir duruş sergilemiş ve tamamen İsrail'in yanında yer almamıştır. Almanya, Avrupa'da İsrail-Filistin çatışmasına yönelik ortak duruş geliştirme çabalarını, kendi ulusal duruşunu değişime yönlendirebilmek için bir araç olarak görmüştür. Arap ülkeleriyle ilişkisini korumayı AB'nin dış politikasının bir gereği biçiminde sunmuştur. Böylece bir yandan Arap ülkeleriyle ilişkisini geliştirirken diğer yandan da İsrail ile ilişkisine zarar vermemeye çalışmıştır. İngiltere ise tarihi geçmişin etkisiyle AB'yi Ortadoğu'da barışın tesisine yönelik girişimlerde bulunmaya teşvik etmiş, aktif olmasını istemiştir. Bu şekilde kendisinin de bölge politikalarından uzak kalmamasını sağlamıştır. Diğer taraftan da ABD ile yakın ilişkisi nedeniyle AB'nin ondan farklı, açıkça karşıt olan ya da reddedeceği bir politika takip etmeyeceği bir çizgide kalmasına önem vermiştir. Daha da önemlisi İngiltere, İsrail-Filistin çatışması karşı-

⁶² Ayrıntılı bilgi için bkz. Claude Imperiali, Pierre Agate, "National Approaches to the Arab-Israeli Conflict: France", Allen, Pijpers (ed.), *European Foreign Policy-Making and the Arab-Israeli Conflict*, Kluwer Academic Publishers, 1984, ss.2,3.

sında takip edilecek politikayı AT ile siyasi bütünleşmesini kuvvetlendirmenin bir aracı olarak görmüştür.⁶³

AB'nin etkin bir aktör konumuna ulaşabilmek için uluslararası alanda diğer aktörlerden ayrılan karakteristik özelliklere, bağımsız şekilde kararlar alma ve hareket edebilme yeteneğine gereksinimi vardır. AB, İsrail-Filistin çatışması karşısında hem taraflara hem de barış çabalarına yönelik olarak sergilediği yaklaşım, savunduğu değerler, kullandığı diplomatik, ekonomik dış politika araçları ve belirlediği hedefleriyle sivil karakterini yansıtmıştır. Bu niteliğiyle AB İsrail-Filistin çatışmasında taraflar üzerinde siyasi, ekonomik, hukuki ve kurumsal alanlarda uzun vadeli yapısal değişikliklerin, inşaların ve işbirliğinin gerçekleştirilmesine odaklanmıştır. Başka bir deyişle, çatışan taraflar arasında doğrudan siyasi bir çözüm bulmaktan veya güvenliğin askeri yöntemlerle sağlanmasını teşvik etmekten ziyade, Ortadoğu'da kalıcı bir barışın sağlanmasını kolaylaştıracak ortamın yaratılmasına yardımcı olmaya çalışmıştır. İsrail-Filistin çatışmasının uluslararası hukuk çerçevesinde çözülmesi gerektiğinin altı çizilmiştir. AB uluslararası meselelerin uluslararası işbirliği ile çözülebileceği düşüncesine sahip olup dış politikasında çoktarafılık ilkesine göre hareket ettiğinden, İsrail-Filistin uzlaşmazlığının çözümünde bu bakış açısına sahiptir. Uzlaşmazlık ve çatışma halinde hem İsrail'in hem de Filistin Otoritesi'nin sorumluluklarına dikkat çekmiş, birbirlerinin güvenliklerinin ve haklarının zarar görmesini engellemeleri üzerinde durmuştur.⁶⁴

AB her ne kadar bu ayırt edici karaktere sahip olsa da, İsrail-Filistin çatışması olayında ve barış çabalarında bağımsız şekilde kararlar alıp hareket edebilme yeteneğinden yoksun kalmış ve daha aktif olamamıştır. Avrupa-Akdeniz Ortaklığı ve Avrupa Komşuluk Politikası ile Ortadoğu'da kendi başına girişimlerde bulunabileceğini göstermiştir. İsrail ile Filistin, Filistin ile de ABD arasında gönderdiği Ortadoğu özel temsilcileri ile aracılık yapmaya çalışmış, ABD'yi İsrail'e yüklenmesi hususunda teşvik etme çabası içine girmiştir. Yol Haritası girişiminde Dörtlü'yü yönlendirme başarısı göstermiştir. Fakat sonuçta, daha çok ABD'nin yanında bir pozisyon sergilemiş, onunla beraber hareket etmiştir. Bunun çeşitli nedenleri olduğu görülmektedir:

- İlk olarak, AB'nin mali yardımlar konusunda sahip olduğu ağırlık siyasi bir nüfuz dönüşmemiştir. Örneğin, AB, Filistin'de 2006 yılında yapılan seçimlerde iktidara gelen Hamas'ın şiddeti sona erdirmemesi, İsrail'i tanımaması, uluslararası anlaşmalara

⁶³ Costanza Musu, "European Foreign Policy: A collective Policy or a Policy of Converging Parallels?", *European Foreign Affairs Review*, Cilt 8, 2003, ss.43,44 ve Geoffrey Edwards, "Britain", Allen, Pijpers (ed.), *European Foreign Policy-Making...*, ss.56-58.

⁶⁴ Anouar Boukhars, Steve A. Yetiv, "9/11 and Growing Euro-American Chasm over the Middle East", *European Security*, Cilt 12, No 1, 2003, ss.72-74.

riayet etmemesi durumunda Filistin Otoritesi'ne yaptığı mali yardımları keseceğini duyurmuştur. Böyle bir durumda Suudi Arabistan ve İran'ın Filistin'in zararını karşılamak için mali yardımda bulunacaklarını açıklaması ise Hamas'ın AB'nin taleplerine uyma zorunluluğunu ortadan kaldırmıştır.⁶⁵

- İkinci olarak, İsrail AB'nin rolünün artmasına direnç göstermiştir. Bu da AB'nin hem İsrail üzerinde hem de barış çabalarındaki etkinliğini azaltmıştır.⁶⁶
- Üçüncü olarak, Arap ülkeleri ve Filistinliler olası bir barış anlaşması için, gerek uluslararası politikadaki gücü gerekse de İsrail üzerindeki nüfuzu nedeniyle ABD'nin aktif katılımının gerekliliğini vurgulamaktadırlar. Arap ülkeleri ve Filistinliler, barış sürecinde ABD ile uzlaşmaması halinde AB'nin çok da etkin bir role sahip olmasını istememektedirler. Çünkü böyle bir durumda, ABD'nin politikalarını etkileyebilecek konumda gördükleri AB'nin bunu gerçekleştiremeyeceğini düşünmektedirler. Böyle bir AB de Filistinliler açısından çekiciliğini kaybetmektedir.⁶⁷
- Dördüncü olarak, her ne kadar AB İsrail-Filistin çatışması karşısında ve barış girişimlerinde istikrarlı, tutarlı bir yol izleyip bütünlük sergilemişse de, daha aktif bir role sahip olması durumunda üye ülkeler arasında ayrışmaların baş göstermesi olasılığı vardır. Böyle bir durumda Almanya'nın İsrail'e daha yakın olması, Fransa'nın Filistinlilerin yanında yer alması, İngiltere'nin ise ikisinin arasında bir duruş sergilemesi beklenebilecek bir sonuçtur. AB, ABD'den bağımsız hareket ettiği takdirde, onunla ilişkilerini göz önünde bulundurup zarar görmesini istemeyen üyeler arasında ayrışmaların doğacağı düşünülebilir. Bu bağlamda özellikle İngiltere AB'nin ABD politikalarının rotasından uzaklaşmasını engelleyecek konumdadır.⁶⁸
- Son olarak belirtmek gerekirse, AB'nin takip ettiği çoktarafılık ilkesi, onu İsrail-Filistin çatışmasının uluslararası işbirliği ile çözülmesi düşüncesine sevk etmektedir. Bu da AB'yi ABD'ye bağlayan bir faktörü oluşturmaktadır. Tüm bu koşullar altında, AB adeta kendi sınırlarını aşmamaya yönelik bir yol izlemeye çalışmaktadır.

AB'nin uluslararası etkinliğinden söz edilebilmesi için İsrail ve Filistin'in iç ya da dış politikalarında ve barış girişimlerinde tarafları değişikliklere

⁶⁵ Hemmer, "Balancing or Bonding...", s.13.

⁶⁶ Ibid., s.13.

⁶⁷ Ibid., ss.13-15.

⁶⁸ Ibid., ss.13-15.

yöneltilmesi de beklenmektedir. AB ODGP çerçevesinde, İsrail üzerinde çeşitli vesilelerle siyasi etkilerde bulunmuştur. İsrail üzerindeki etkilerinin, AB'den gelen uyarıların (diplomatik girişimler gibi) yokluğunda gerçekleştirilmesi mümkün olmamıştır. Fakat bu etkiler İsrail'in Filistinlilere yönelik baskıcı politikasında, askeri operasyonlar, misillemeler, kuşatmalar, işgaller gibi şiddete dayalı eylemlerinde ya da barış girişimlerinde sadece kendi şartlarının ve güvenliğinin sağlanmasını öne çıkarmasında değişiklikler yaptırabilecek seviyeye erişmemişlerdir. Kendi vatandaşlarını koruma hakkını uluslararası hukuku dikkate alarak kullanması ve bu hakkı kullanırken Filistinlilerin insani, ekonomik durumlarının kötüleştirilmemesi sağlanamamıştır. Dolayısıyla, İsrail'i Filistinle arasında kalıcı bir barışa ulaşmasını kolaylaştıracak ortamın yaratılmasına teşvik edememişlerdir. Bunun için Filistin ile aralarında öngörülen ekonomik işbirliği yönünde ilerleme oldukça kısıtlı kalmıştır. Daha çok Filistinlilere dış pazarlara ulaşabilmelerinde kolaylık sağlanmış, onlara yönelik politika ve eylemlerindeki gelişmeler gözlenmiş, raporlar hazırlanmış, görüş bildirilmiş, çalışma grupları oluşturulmuştur. Ancak İsrail, AB sayesinde Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'na ve Avrupa Komşuluk Politikası'na dahil edilerek, hem Arap hem de Avrupa ülkeleriyle siyasi, sosyal, ekonomik yönden işbirliğini geliştirme olanağına kavuşturulmuştur.

AB'nin İsrail üzerinde etkinliğinin kısıtlı kalmasını, politikalarında ve eylemlerinde değişikliklere yol açamamasını çeşitli nedenlere dayandırmak mümkündür. Buna göre:

- İsrail AB'ye yönelik bir strateji takip etmekte, onu kendisine yönelik eleştirel yaklaşımlarından ötürü İsrail karşıtlığı ve anti-Semitizm ile itham etmekte, girişimlerinin artmasını istememektedir. Bu tepki karşısında AB, Almanya'nın konu üzerindeki tarihsel hassaslığının da büyük etkisi nedeniyle çekimserlik göstermektedir.⁶⁹
- İkincisi, sıkı ticaret ortakları oldukları için AB İsrail'e yönelik ekonomik yaptırım uygulayamamaktadır. İsrail'in ekonomik gücü de bunda önemli bir etkidir. Zaten AB yaptırım uygulayacak olsa dahi İsrail'in ekonomik gücü nedeniyle etkili olamayacaktır. Çünkü İsrail'in, Filistin'in aksine, AB'ye ekonomik yönden bağımlılığı söz konusu değildir. AB, eylemlerinde uluslararası hukuk ve insan hakları ihlalleri olsa dahi İsrail ile ilişkisini yürütmektedir.⁷⁰
- Üçüncüsü, Ortadoğu'da barış ve istikrar için anahtar konumda yer alan İsrail, AB'nin güvenliğinin sağlanmasında da temel öge haline

⁶⁹ Nathalie Tocci, "The Widening Gap between Rhetoric and Reality in EU Policy towards the Israeli-Palestinian Conflict", *CEPS Working Document*, 217, 2005, Erişim: 16 Mart 2008, http://www.ceps.be/Article.php?article_id=17, s.26.

⁷⁰ *Ibid.*, s.26.

gelmektedir. Bu açıdan İsrail AB üzerinde baskı sahibi olmakta, aralarındaki ilişkinin Filistinle çatışma olayı gibi siyasi meselelerden ayırıştırılması gerektiğini savunmaktadır.⁷¹

- Son olarak, AB'nin etkinliğinin kısıtlı kalmasını, Ortadoğu'ya yönelik bağımsız şekilde kararlar alıp hareket edebilme yeteneğinden yoksun olması, dolayısıyla ABD ile beraber hareket etme gereksinimi ile ilişkilendirmek mümkündür. ABD İsrail-Filistin çatışmasında çözüme yönelik adımların Filistinlilerden gelmesini beklediğinden ve askeri yöntemlerin kullanılmasına ses çıkarmadığından, AB İsrail'i bu çizgiden saptıramamaktadır.

AB'nin Filistin üzerinde, onu destekleyici tutumu ve mali yardımları sayesinde İsrail'den daha fazla siyasi ve ekonomik etkiye sahip olduğu görülmüştür. AB Filistin'de kurumsal yapılanmayı desteklemiş, temel kurumların ayakta kalmasını sağlamış, ekonomik anlamda dış pazarlara ulaşabilmesi için altyapı kurup açılımlar gerçekleştirmiş, mali reformlara yöneltmiştir. Filistin'in siyasi ve ekonomik özerkliği İsrail aracılığıyla artırılmaya çalışılmıştır. Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'na ve Avrupa Komşuluk Politikası'na dahil edilmiş, hem kendi bölgesindeki ülkelerle hem de Avrupa ülkeleriyle işbirliği yapma, siyasi, ekonomik, sosyal yönden gelişmesini artırma fırsatı sunulmuştur. AB Filistin siyasetinde izlenebilecek ortak eylemlerini, ekonomik düzenlemelere ve gelişmeye destek sağlama yanında, buna katkı sağlayacak, demokrasiye dayalı iyi bir yönetişimin kurulmasına yardımcı olmaya dayandırmıştır. Bu doğrultuda, Filistin'de demokratik usullere uygun seçimlerin yapılmasını sağlamıştır. Siyasi reformlara teşvik etmiştir. Filistin'de AB'den gelen uyarılar (mali yardımlar, siyasi girişimler gibi) olmadan siyasi ve ekonomik reformlara girişmesi, ekonomik açıdan dünya pazarına yönelmesi, kurumlarının işlerliğini devam ettirmesi, demokrasiyi konuşmaya başlaması gerçekleşmemiştir. Dolayısıyla, Filistinlilerin bu uyarılar olmadığı takdirde olumsuz etkileneceğini ifade etmek mümkündür. Aynı şekilde AB'nin barış girişimlerinde yer almaması ya da etkinliğinin çok zayıf kalması Filistinlilerin haklarının yeterince savunulmaması açısından olumsuzluk teşkil etmiştir. AB'nin etkinliği, İsrail-Filistin çatışmasına yönelik güncelliğini koruyan son barış çabası olan Yol Haritası sürecindeki diplomatik katkılarında görüldüğü gibi Filistinliler açısından fayda sağlamaktadır. AB'nin siyasi ve ekonomik reform sürecinde ise özellikle Filistin'in iç ve dış sorunları nedeniyle sürecin devam ettirilip, işletilmesi hususunda etkinliği azalmıştır. Bu durum, mali yardımların kontrol altında tutulamamasında olduğu gibi, AB'nin yetersizliğine de işaret etmiştir.

AB Filistin üzerindeki etkinliği bakımından siyasi reform noktasında temel bir sorunla karşılaşmaktadır. AB Ortadoğu'ya yönelik genel dış politikası gereği Filistin'de demokrasiyi, iyi yönetişimi, hukukun üstünlüğünü, insan

⁷¹ Ibid., s.26.

haklarına saygıyı yerleştirme ve yaygınlaştırmayı amaç edinmiştir. Fakat bu amacıyla, beklediği sonuca ulaşamayacağı bir çaba içerisinde olması durumu kendisini göstermektedir. Filistin'in demokratikleştirilmesi, demokrasi geleneğinden yoksun, otoriter özelliği olan kendi siyasi sistemini ve yöneticilerini ilgilendirmektedir. Demokratikleşme sürecinin onların desteği ile içeriden oluşturulması gerekmektedir. Dolayısıyla, AB, her ne kadar MEDA yardımlarıyla en büyük dış uyarıcı olsa da, tek başına Filistin'de demokrasiyi kurabilecek bir durumda değildir. Barselona Konferansı'ndan beri yaşanan oniki yıllık süreçte, Filistin'de demokrasi ve insan hakları konularında fazla gelişme kaydedilememesi bu durumun somut göstergesidir. AB'nin İkinci İntifada'dan itibaren, Filistinlilerin insani sorunlarının azaltılmasına, bu yönde hizmet kapasitesinin artırılmasına ve bütçe desteğine tahsis ettiği mali yardım miktarının demokratik kurumların oluşturulmasına ayrıldıktan çok daha fazla olması da demokrasi alanında ilerleyişin zayıflığı sonucunu doğurmuştur. Ancak AB Filistin'de demokratikleşme, insan haklarını koruma gibi siyasi meseleleri gündeme getirmiş, akıllara yerleştirmiştir. Böylece kendi halkının demokratikleşmesiyle ilgilenen Filistinlilere harekete geçme fırsatı yaratmıştır. Yaptığı mali yardımlarla da onları desteklemiş, harekete geçirebilecek kaynak sağlamıştır.

AB'nin uluslararası etkinliğini daha belirginleştirecek olan etmenlerin işbirliği amacıyla geliştirilen ortaklıklar, planlar ve projeler olduğu göz önünde bulundurulduğunda, öncelikle Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın uygulamaya geçirilmesi ve amaçlarına ulaştırılabilmesi değerlendirilmelidir. İlk olarak belirtmek gerekirse, AB, Akdeniz bölgesine yönelik stratejisini oluşturan Avrupa-Akdeniz Ortaklığı çerçevesinde beklentilerine tam olarak ulaşamamıştır. Ortaklık ülkelerinde sadece İsrail'in, en büyük ticaret ortağı olan AB ile serbest ticaret önündeki çoğu engeli kaldırdığı görülmüştür. Sanayi ürünlerinde ve tarım ürünlerinin büyük kısmında serbest ticarete geçmiştir. Sermayenin serbest dolaşımı sağlanmış, rekabet kuralları uyumlu hale getirilmiştir. AB'nin tüm bilimsel/teknolojik araştırma programları İsrail'in katılımına açılmış ve böylece ilk defa üye olmayan bir ülke AB'nin araştırmalarına dahil olmuştur. AB ile ortaklığın diğer üyeleri arasında yüksek gümrük vergileri kotalar korunmaya devam edilmiştir. Bu sebeple 2010 yılına kadar oluşturulması planlanan Avrupa-Akdeniz serbest ticaret alanının hayata geçirilmesi 2015'den sonraya kalmıştır. Tarım ürünlerinde ticaretin serbestleştirilmesi yönünde AB, sadece kış mevsimi süresince olmak üzere, Akdeniz ülkelerinden gelecek temel tarım ürünlerine serbest geçiş olanağı sağlamıştır. Fakat AB ile Akdeniz ülkeleri arasında tarıma dayalı ticaret az miktarda olduğundan ve kota uygulaması sürdüğünden bu olanağın iki taraf için de dikkate değer faydası olmamıştır. Avrupa-Akdeniz Parlamenterler Asamblesi, Avrupa-Akdeniz Kültürler Diyalogu

Vakfı gibi oluşumlara geniş çaplı bölgesel bir katılım ve işlerlik kazandırılmamıştır.⁷²

MEDA yardımları Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın amaçlarına yönelik olmaktan ziyade ilgili ülkelerin öncelikli taleplerine göre tahsis edilmiştir. Bu durumda da Akdeniz ülkeleri reform projelerini hayata geçirememişlerdir. Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın kurulmasında altta yatan faktörlerden birini demokrasinin yaygınlaştırılması ilkesi oluşturmuşsa da, ortaklığın çalışma programında ekonomi ağırlıklı olarak yer almış, demokrasiye az yer verilmiştir. Ortaklık Arap ülkelerinde demokrasi fikrini oluşturmuş, demokrasiyle ilgilenenlere bir ölçüde zemin hazırlamıştır. Fakat demokrasinin pratiğe yansması teşvik edilememiştir.⁷³ Kültürel ve sosyal alanda birçok karar, girişim Ortadoğu barış süreciyle ilişkili olarak Arap ülkeleri tarafından engellenmiştir. Sivil toplumlar arası diyalog geliştirilememiştir. Bunun nedenini Arap ülkelerinin sivil toplum işbirliğini İsrail üzerindeki siyasi baskının yerine geçip etkisinin azalmasına yol açacak bir faktör olarak görmeleri oluşturmuştur. Bu ülkeler böyle bir durumun gerçekleşmesini istememişlerdir.⁷⁴

AB ve Akdeniz ülkeleri Avrupa-Akdeniz Ortaklığı Anlaşması'nın gereklerini yerine getirmede ağır bir ilerleme kaydetmiştir. Bunun çeşitli nedenleri olduğu görülmektedir. İlk olarak belirtmek gerekirse, İsrail ve Araplar arasındaki uzlaşmazlığın, Filistinle çatışma halinin devam etmesinin ve barış sürecinin ilerletilememesinin yol açtığı siyasi uzlaşmazlıklar, gerginlikler bu yavaşlığın temel kaynağını meydana getirmiştir. Arap ülkelerinin AB'ye, İsrail'i bu ortaklık aracılığıyla ekonomik yönden baskı altına almadığı gerekçesiyle güvenememesi olası girişimleri engellemektedir. İkinci olarak, Akdeniz ülkeleri sosyo-ekonomik gelişme bağlamında oldukça ağır ilerlemişlerdir. Ortaklık süresince kişi başına düşen gelir yılda sadece %1-2'lik bir artış göstermiştir. Bu oran %4'lük bir artışa sahip Doğu Avrupa ülkelerinden ve daha yüksek oranlara ulaşan Asya ülkelerinden farkı açığa çıkarmaktadır. Buna eklenen işsizlik, siyasi, ekonomik ve sosyal istikrarsızlıklar gibi iç sorunlar da Akdeniz ülkelerini küresel gelişmenin gerisinde bıraktırmaktadır. Dolayısıyla, bu koşullar altında Avrupa-Akdeniz Ortaklığı Anlaşması'nın gereklerinin hayata geçiril-

⁷² Fraser Cameron, "Promoting Political and Economic Reform in the Mediterranean and the Middle East", *EPC Issue Paper*, 33, 2005, ss.3,4, Eric Philippart, "The Euro-Mediterranean Partnership: Unique Features, First Results and Future Challenges", *CEPS Working Paper*, 10, 2003, Erişim: 16 Mart 2008, http://aei.pitt.edu/1814/01/MEEM_WP10.pdf, ss.12,13 ve Stephan Stetter, "Democratization without Democracy? The Assistance of the European Union for Democratization Processes in Paletsine", Annette Jünemann (ed.), *Euro-Mediterranean Relations After September 11*, Frank Cass, London, 2004, ss.157,159,164.

⁷³ Cameron, *ibid.*, ss.3,4, Philippart, *ibid.*, ss.12,13 ve Stetter, *ibid.*, ss.157,159,164.

⁷⁴ Richard Youngs, "European Approaches to Security in the Mediterranean", *The Middle East Journal*, Cilt 57, Sayı 3, 2003, s.426.

mesi zorlaşmaktadır. Üçüncü olarak, işbirliği çerçevesinde Akdenizli ortakların AB standartına ve uluslararası standartlara uymaları gerektiğinden, kendi yerleşik düzenleri değişime maruz kalmakta, bu durum da siyasi kesimde isteksizliğe yol açmaktadır. Örneğin, ekonomik işbirliğinin gereklerinden olan özelleştirme sürecinde devlet hakimiyetinden fedakarlık edilecek olması, Akdenizli ortaklar için adeta bir ikilem haline gelmektedir. Böylece ortaklık anlaşması ilkelerinin yerine getirilmesinde eksiklikler doğmakta ve reform süreçleri ağırlaşmaktadır.⁷⁵ Son olarak, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı siyasi alanda da planlandıktan daha az bir etkiye sahip olmuştur. Bunu Akdeniz ülkelerinin bu işbirliğini sadece kendileri için mali ve ticari fayda sağlayan bir kanal olarak görmelerine bağlamak mümkündür. Aynı zamanda Akdeniz ülkelerinin, AB'nin terörizm, göç gibi sorunlarına önem verdikleri halde ekonomik zayıflık, iç istikrarsızlık gibi kendi önceliklerine AB'nin karşılık veremediği düşüncesi de onları bu ortaklıkta olumsuz etkilemiştir. Dolayısıyla, AB'nin bu ortaklık aracılığıyla beklediği siyasi ve güvenliğe dayalı gelişmeler gerçekleşmemiştir.⁷⁶

AB'nin uluslararası etkinliğini belirginleştiren diğer etmen olan Avrupa Komşuluk Politikası, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'ndan daha farklı bir nitelikte oluşturulmuştur. Bu politika AB'nin komşu ülkelerle birebir ilişkisi, başka bir deyişle iki taraflılık anlayışı üzerine kurulmuştur. Ortak kararların alınmasına önem verilmiştir. Böylece politika dahilindeki ülkeler kararları benimseme ya da reddetme hususunda serbest bırakılmıştır.⁷⁷ İlişkilerin rotası, seviyesi ve eylem planları her ülkenin kendi iç koşulları ve kapasitesi göz önünde bulundularak belirlenmiştir. Akdeniz ülkelerine karşı reformları gerçekleştirmedikleri için ekonomik yaptırımlar gibi negatif önlemler almaktan vazgeçilmiştir.⁷⁸

Avrupa Komşuluk Politikası uzun vadeli bir işleyiş sürecini gerektirmektedir. Dolayısıyla İsrail ve Filistin'in bir yıllık gelişmeyi içeren ilerleme raporları eylem planlarının uygulamaya geçirilmesi ve amaçlarına ulaştırılabilmesi yönünde sadece ilk adımları yansıtmaktadır. Buna göre İsrail ve Filistin Otoritesi, gerek kendi aralarında gerekse de AB ile ilişki çerçevesinde, ağırlıklı olarak ekonomi ve ticaret alanında gelişmeler kaydetmişlerdir. Bazı kararların ise

⁷⁵ Cameron, "Promoting Political and Economic Reform...", ss.4,5 ve Philippart, "The Euro-Mediterranean Partnership...", s.13.

⁷⁶ Münevver Cebeci, "European Union's Mediterranean Policy: A Means of Abating the North-South Divide", *European Community Institute Working Paper*, 2006, s.8 ve Elisabeth Johansson, "The Distant Neighbors-EU, Middle East, North Africa and the Euro-Mediterranean Partnership", *Observatori de Política Exterior Europa Working Paper*, 37, 2002, Erişim: 27 Mart 2008, http://selene.uab.es/_cs_iuee/catala/obs/Working%20Papers/wp372002.pdf, ss.8,9.

⁷⁷ Roberto Aliboni, "The Geopolitical Implications of the European Neighbourhood Policy", *European Foreign Affairs Review*, Cilt 10, 2005, , s.12.

⁷⁸ Cebeci, "European Union's Mediterranean Policy...", *European Community Institute Working Paper*, 2006, ss.9,10.

İsrail-Filistin çatışması nedeniyle askıya alındığı ya da geliştirilemediği gözlenmiştir. Komşuluk politikasının İsrail ve Filistin'e yönelik eylem planları incelendiğinde ise, aralarındaki çatışmanın çözümü bağlamında değerlendirildiğinde, İsrail'e siyasi bir koşul öne sürmekten geri kaldığı çıkarımına ulaşılabılır. İsrail eylem planında sadece Ortadoğu'daki sorunun çözülmesini kolaylaştırması ve insan haklarına saygıyı yaygınlaştırması gerektiğine atıf yapılmış, bu doğrultuda da eylem planının içeriğinin gözden geçirileceği ifade edilmiştir.⁷⁹ İsrail'in tek zorunluluğu siyasi diyalog içinde çatışmayla ilgili meseleleri tartışmak olmuştur. AB ile Filistin arasındaki eylem planında ise Filistinlilere komşuluk politikasına dahil olmalarının koşulu olarak siyasi ve ekonomik reformları yürütmeleri öne sürülmüştür.⁸⁰

Sonuç

Avrupa'da siyasi bir bütünleşme oluşturma çabalarına paralel ilerleyen ortak dış politika gelişimi, Avrupa ülkelerinin uluslararası alanda seslerini daha fazla ve güçlü bir biçimde duyurma, 'tek sesli bir Avrupa' yaratma, sadece ekonomik değil belli ilkelere ve fikirlere dayalı bir uluslararası güç olma, bölgesel işbirliğini destekleme, insan haklarını, demokrasiyi ve iyi yönetişimi yaygınlaştırma, uzlaşmazlıkları, çatışmaları önleme gibi birçok amaçla beslenmiştir. Ortadoğu Meselesi/İsrail-Filistin çatışması da bu gelişimi tetikleyen ve amaçların hayata geçirilmesine zemin hazırlayarak dış politikanın gelişimine katkı sağlayan uluslararası olaylardan önemli bir tanesi olmuştur. İsrail-Filistin çatışması örnek olayı üzerinden AB'nin uluslararası alandaki etkinliğini ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmada, onun uluslararası politikaları etkileyebilen, şekillendirebilen sivil bir güç konumuna gelip gelemediği sorusuna cevap aranmıştır. AB'nin örnek olayla ilgili uluslararası politikaları etkileyen, şekillendiren değil, yürütülmesine yardımcı olan, kaynak sağlayan, farklı açılardaki eksikliklerini tamamlayan, ikincil bir role sahip sivil güç konumunda bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Diğer uluslararası olaylarla kıyaslandığında, AB'nin İsrail-Filistin çatışması karşısında kendi içerisinde bütünlük ve tutarlılık, dolaşısıyla 'tek seslilik' ilkelerini karşıladığı ve bunu da uluslararası alanda yaklaşım ve eylemlerine yansıttığı görülmüştür. Etkinlik ve güvenilirlik hususlarında ise eksikliklerinin olduğu ortaya çıkmıştır.

AB'nin uluslararası alanda İsrail-Filistin çatışmasının taraflarına, diğer Akdeniz ülkelerine ve Ortadoğu'daki barış çabalarına yönelik duruşu sosyo-ekonomik bağları geliştirmek, yeni gelişen ülkelerle kalıcı ortaklıklar kurmak, bu ülkelerdeki iç dinamikleri harekete geçirmeye teşvik etmek, böylece de belirlenen ilke ve hedeflere ulaşmak temeline dayanmaktadır. Bu çalışmada vur-

⁷⁹ Bkz. EU/Israeli Action Plan, Erişim: 7 Kasım 2007, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/action_plans/israel_enp_final_en.pdf, s.3.

⁸⁰ Bkz. EU/Palestinian Authority Action Plan, Erişim: 7 Kasım 2007, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/action_plans/pa_enp_ap_final_en.pdf, ibid., s.1.

güldüğü üzere, AB uzun vadeli değişimlere zemin hazırlayacak altyapı oluşturma sürecine odaklanmada başarı göstermiştir. Bu başarısı, AB'nin, yeni meydana gelen olaylar veya krizlere nazaran uzun vadeye yayılan, belirli bir program dahilinde adım adım ilerleme gerektiren hedeflerin belirlenmesinde daha rahat bir ortak duruş sergileyebilmesine dayandırılabilir. AB'nin söylem ve eylemlerinde gerçekleştiremeyeceği beklentiler oluşturmadığı görülmüştür. Fakat AB dışındaki yaklaşımlar, davranışlar ve gelişmeler etkinliğini, girişimlerinin, politikalarının sonuçlandırılmasını kısıtlayan faktörler olmuşlardır. İsrail-Filistin çatışması olayına giderek daha fazla dahil olan AB, çatışmanın taraflarındaki uzlaşmazlığın sürmesi nedeniyle eylemlerinde daha çok geçici bir etkiye sahip olmuş, çatışma halini azaltamamış ya da sürekli bir ateşkes yönünde ilerleme sağlayamamıştır. Bunun temel nedenini de Ortadoğu'da önceliğini koruyan askeri bir güvenlik sorununun varlığı oluşturmuştur.

AB Akdeniz ülkelerine ve çatışan taraflara yönelik politikasında ticareti siyasi nüfuz elde etmek ve işbirliği yoluyla barışın sağlanabilirliğini kuvvetlendirmek için bir araç olarak ele almıştır. Bu aracı en görünür şekilde kullandığı Avrupa-Akdeniz Ortaklığı ve Avrupa Komşuluk Politikası taraflar arasında, ilkeleri üzerinde görüş birliğine varılan ve daima açık olan bir işbirliği ya da iletişim kanalını meydana getirmiştir. Böylece tarafların birbirlerini anlayabilmeleri ve algılarını geliştirip değiştirebilmeleri yönünde zemin hazırlanmıştır.

AB İsrail-Filistin çatışması olayı karşısındaki yaklaşım ve eylemleriyle kendi çevresini şekillendirme hedefini takip etmiştir. Bunu yaparken de Ortadoğu'ya yönelik müdahalenin sırf askeri yöntemlere dayanmayabileceğini göstermiş, ilgili ülkeler ya da ülke grupları ile anlaşmalar yaparak diğer sivil metotları kullanarak yürütülebileceğine işaret etmiştir. Kullandığı sivil araçlarla, belirlediği sivil amaçlarla, iknaya, teşvike dayalı yaklaşım ve davranışlarla savaş halinin hüküm sürdüğü bu olayda sivil bir güç olma gereğini yerine getirmiştir.

AB insan haklarının korunması, demokrasinin yaygınlaştırılması gibi ilkeleri öne sürerek üçüncü ülkelerle arasında oluşturduğu kesintisiz siyasi iletişim hattı üzerinden ilişkilerini sürdürebilmektedir. Aynı zamanda bu ilkeler AB'nin İsrail-Filistin çatışmasına ve diğer Akdeniz ülkelerine müdahale edebilirliğini de meşrulaştırmaktadır. Fakat iyi yönetim ve demokrasi ilkelerinin yaygınlaştırılması ile şiddetin azaltılması veya engellenmesi arasındaki bağ hassastır. Bu ilkelerin varlığı ve yaygınlaşması ile şiddetin engellenebileceğinin kesinliği yoktur. Arap ülkeleri yanında gelişmiş bir demokrasiye sahip İsrail'in şiddete başvurmaktan kaçınmaması bu belirsizliğin göstergesidir.

Son olarak belirtmek gerekirse, AB uzun vadede uluslararası hukuku, devletler arası işbirliğini, bölgesel işbirliğini yaygınlaştırıp kuvvetlendirerek uluslararası sistemin dönüşümüne katkıda bulunabilecek bir potansiyeldedir. Kendi varlığı da bu yönde bir misali oluşturmaktadır. AB eksiklikleri olmasına

rağmen Akdeniz Bölgesi'nde göz önünde bulundurulur bir etkiye sahip olmuştur.

Kaynakça

Aliboni, Roberto, "The Geopolitical Implications of the European Neighbourhood Policy", *European Foreign Affairs Review*, Cilt 10, 2005, ss.1-16.

Allen, David ve *Pijpers*, Alfred (ed.), *European Foreign Policy-Making and the Arab-Israeli Conflict*, Kluwer Academic Publishers, 1984.

Aoun, Elena, "European Foreign Policy and Arab-Israeli Dispute: Much Ado About Nothing?", *European Foreign Affairs Review*, Cilt 8, 2003, ss.289-312.

Barsalou, Judy, "The Long Road to Palestinian Reform", *Middle East Policy*, Cilt 10, Sayı 1, 2003, ss.154-163.

Boukhars, Anouar, Yetiv, Steve A., "9/11 and Growing Euro-American Chasm over the Middle East", *European Security*, Cilt 12, Sayı 1, 2003, ss.64-81.

Cameron, Fraser, *The Foreign and Security Policy of the European Union: Past, Present and Future*, Sheffield Academic Press, England, 1999.

Carlsnaes, Walter ve *Sjursen*, Helene, Brian White (ed.), *Contemporary European Foreign Policy*, Sage Publishers, London, 2004.

Cebeci, Münevver, "European Union's Mediterranean Policy: A Means of Abating the North-South Divide", *European Community Institute Working Paper*, 2006.

Everts, Steven, *Shaping a Credible EU Foreign Policy*, Centre for European Reform Publications, 2002.

EU/Israel Action Plan, (11 April 2005), Erişim: 7 Kasım 2007, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/action_plans/israel_enp_ap_final_en.pdf.

Gillespie, Richard ve *Youngs*, Richard, "Themes in European Democracy Promotion", *Democratization*, Cilt 9, Sayı 1, 2002, ss.1-16.

Ginsberg, Roy H., *The European Union in International Politics*, Rowman and Littlefield Publishers, Oxford, 2001.

Goldstein, Joshua S., *International Relations*, Priscilla McGeehan, New York, 2001.

Hemmer, Christopher, "Balancing or Bonding: The European Union, The United States and The Israeli-Palestinian Peace Process", *International Studies Association Working Paper*, 2006.

Hill, Christopher ve *Smith*, Karen E. (ed.), *European Foreign Policy: Key Documents*, Routledge, London, 2000.

Jackson, Robert, *Sorensen*, Georg, *Introduction to International Relations Theories and Approaches*, Oxford University Press, New York, 2007.

Johansson, Elisabeth, "The Distant Neighbors-EU, Middle East, North Africa and the Euro-Mediterranean Partnership", *Observatori de Política Exterior Europa Working Paper*, 37, 2002, Erişim: 27 Mart 2008, http://selene.uab.es/_cs_ueec/catala/obs/Working%20Papers/wp372002.pdf.

Manners, Ian, "Normative Power Europe: A Contradiction in Terms?", *Journal of Common Market Studies*, Cilt 40, Sayı 2, 2002, ss.235-258.

Manners, Ian ve *Whitman*, Richard G., "The 'difference engine': Constructing and Representing the International Identity of the European Union", *Journal of European Public Policy*, Cilt 10, Sayı 3, 2003, ss.380-404.

Miller, Rory, "The PLO Factor in Euro-Israeli Relations, 1964-1992", *Israel Affairs*, Cilt 10, Sayı 1&2, 2004, ss.123-155.

Moussis, Nicholas, *Avrupa Birliği Politikalarına Giriş Rehberi*, Mega Press, İstanbul, 2004.

Musu, Costanza, "European Foreign Policy: A collective Policy or a Policy of Converging Parallels?", *European Foreign Affairs Review*, Cilt 8, 2003, ss.35-49.

Olsen, Gorm Rye, "Promotion of Democracy as a Foreign Policy Instrument of Europe: Limits to International Idealism," *Democratization*, Cilt 7, Sayı 2, 2000, ss.142-167.

Perthes, Völker, "America's Greater Middle East and Europe: Key Issues for Dialogue", *Middle East Policy*, Cilt 11, Sayı 3, 2004, ss.85-97.

Philippart, Eric, "The Euro-Mediterranean Partnership: Unique Features, First Results and Future Challenges", *Middle East & Euro-Med Working Paper*, 10, 2003. Erişim: 16 Mart 2008, http://aei.pitt.edu/1814/01/MEEM_WP10.pdf.

Pijpers, Alfred, Regelsberger, Elfriede ve Wessels, Wolfgang (ed.), *European Political Cooperation in the 1980's: A Common Foreign Policy for Western Europe*, Martinus Nijhoff Publishers, The Netherlands, 1988.

Regelsberger, Elfriede (ed.), *Foreign Policy of the European Union from EPC to CFSP and Beyond*, Boulder, Lynne, 1997.

Sjursen, Helene, "What Kind of Power?", *Journal of European Public Policy*, Cilt 13, Sayı 2, 2006, ss.169-181.

Smith, Hazel, *European Union Foreign Policy and Central America*, St. Martin's Press, New York, 1995.

Smith, Karen E., *European Union Foreign Policy in a Changing World*, Cambridge, Polity, 2003.

Smith, Michael E., *Europe's Foreign and Security Policy: The Institutionalization of Cooperation*, Cambridge University Press, 2004.

Smith, Michael E., "Institutionalisation, Policy Adaptation, and European Foreign Policy Cooperation", *European Journal of International Relations*, Cilt 10, Sayı 1, 2004, ss.95-136.

Smith, Michael, "The Framing of European Foreign and Security Policy: Towards a Post-modern Framework?", *Journal of European Public Policy*, Cilt 10, Sayı 4, 2003, ss.556-575.

Smith, Michael, "Understanding Europe's New Common Foreign and Security Policy: A Premier for Outsiders", *IGCC Policy Paper*, 52, Mart 2000, Erişim: 23 Mart 2008, <http://repositories.cdlib.org/igcc/PP/pp52>.

Solana, Javier, "A Secure Europe in a Better World: European Security Strategy, (12 December 2003), Erişim: 21 Kasım 2007, <http://ue.eu.int/uedocs/cmsUpload/78367.pdf>.

Tocci, Nathalie, "The Widening Gap between Rhetoric and Reality in EU Policy towards the Israeli-Palestinian Conflict", *CEPS Working Document*, 217, 2005, Erişim: 16 Mart 2008, http://www.ceps.be/Article.php?article_id=17.

Tonra, Ben, "Constructing the Common Foreign and Security Policy: The Utility of a Cognitive Approach", *Journal of Common Market Studies*, Cilt 41, Sayı 4, 2003, ss.731-756.

Tonra, Ben, "The European Union's Global Role", *FORNET Working Group 1: Theories and Approaches to the CFSP*, Kasım 2003, Erişim: 27 Mart 2008, http://www.fornet.info/documents/TONRA_Presentation%20November%202003.pdf.

